

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nejc Ščukovt

Primerjava političnih idej Avstrijske in Čikaške ekonomske šole

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Nejc Ščukovt

Mentor: izr. prof. dr. Žiga Vodovnik

Primerjava političnih idej Avstrijske in Čikaške ekonomske šole

Diplomsko delo

Ljubljana, 2013

»Glavni dosežek ekonomije je v tem, da nam je priskrbelo teorijo miroljubnega sodelovanja med ljudmi« (Ludwig von Mises).

Zahvala

Mentorju izr. prof. dr. Žigi Vodovniku za pomoč in nasvete pri nastanku diplomskega dela.

Vsem profesorjem Fakultete za družbene vede v Ljubljani, s katerimi sem pogosto stal na nasprotnih idejnih bregovih, za vse poglobljene intelektualne izmenjave mnenj.

Posebno pa staršema, ki sta mi študij omogočila in me v njem podpirala.

Primerjava političnih idej Avstrijske in Čikaške ekonomske šole

V političnih in akademskih razpravah se pogosto napačno ustvarja vtis, da Avstrijska in Čikaška šola zagovarjata enak liberalizem, ki stoji na homogenih političnih idejah. Diplomskega naloga primerja politične ideje Avstrijske in Čikaške ekonomske šole, ter ideje, njihovih vodilnih mislecev, Friedricha Augusta Hayeka in Milтона Friedmana. S analiza ugotavljam, da Avstrijska in Čikaška šola izhajata iz različne epistemološke in metodološke pozicije. Čikaške politične ideje so utemeljene na instrumentalizmu in metodi primerjave stroškov in koristi. Avstrijske politične ideje so utemeljene na kritičnem racionalizmu in metodološkem individualizmu. Čikaška in Avstrijska ekonomska šola človeško naravo pojmuje v okviru ideje racionalnega posameznika, vendar se koncept med Avstrijsko in Čikaško šolo razlikuje v pojmovanju racionalnosti. Čikaška in Avstrijska šola si delita enoten vrednostni sistem, ki temelji na svobodi, kot temeljni vrednoti. Avstrijska in Čikaška šola svobodo razumeta v kontekstu koncepta negativne svobode. Tako Avstrijska, kakor Čikaška šola zagovarjata konkurenčni kapitalizem, ki ga utemljujeta konsekventno. Ideja vere v trg, na podlagi prepričanja, da ta povečuje svobodo v družbi, pa Avstrijska in Čikaška šola utemljuje heterogeno. Avstrijska in Čikaška šola zagovarjata minimalno državo, vendar se koncepta države razlikujeta.

Ključne besede: Avstrijska ekonomska šola, Čikaška ekonomska šola, Milton Friedman, Friedrich August Hayek, politične ideje.

Comparison of political idea of Austrian and Chicago school of economics

Impression is being created wrongly in the political and academic debates, that Austrian and Chicago school defend the same liberalism, that stands on homogeneous political ideas. Bauchleur thesis compares political ideas of Austrian and Chicago school of economics and ideas, their main thinkers, Friedrich August Hayek and Milton Friedman. Based on the analysis it appears that Austrian and Chicago school are descendants of different epistemological and methodological positions. Chicago political ideas are established on instrumentalism and method of comparison of costs and benefit. Austrian political ideas are established on critical rationalism and methodological individualism. Chicago and Austrian economic school have a different perception of human nature. Both believe in rational individual, however there are differences among Austrian and Chicago school within the conceptualization of rationality. Chicago and Austrian school self divide common value system, that is based on freedom, as basic value. Austrian and Chicago school freedom understand in context of rudiment of negative freedom. Austrian and Chicago school both advocate competitive capitalism, that is argued consecvencionalist. Both share an idea of free market, that is based on belief, that free market is promoting freedom. Austrian and Chicago school defend minimal state, however rudiments of state differentiate.

Key words: Austrian school of economics, Chicago school of economics, Milton Friedman, Friedrich August Hayek, political ideas.

KAZALO VSEBINE

1	PROLOG: UVODNO RAZMIŠLJANJE O KLASIČNEM LIBERALIZMU IN ČIKAŠKI TER AVSTRIJSKI ŠOLI.....	7
1.1	Cilji in namen diplomske naloge	8
1.2	Hipoteza	9
1.3	Metodološki okvir	9
1.4	Zgradba	10
2	OPREDELITEV AVSTRIJSKE IN ČIKAŠKE EKONOMSKE ŠOLE	11
3	FILOZOFIJA ZNANOSTI IN METODOLOŠKA POZICIJA.....	13
3.1	Instrumentalizem Čikaške šole	14
3.2	Znanost in družboslovje Čikaška perspektiva.....	15
3.3	Kritično racionalistični pogled Avstrijske šole.....	16
3.4	Znanost in družboslovje avstrijska perspektiva	17
3.5	Primerjava konceptov filozofije znanosti	18
4	ČLOVEŠKA NARAVA	20
4.1	Model racionalnega posameznika Čikaška perspektiva	21
4.2	Model racionalnega posameznika avstrijska perspektiva	22
4.3	Primerjava modelov racionalnega posameznika.....	24
5	INDIVIDUALIZEM IN SVOBODA	25
5.1	Koncept svobode Milтона Friedmana	26
5.2	Koncept svobode Friedricha Augusta Hayeka.....	28
5.3	Primerjava avstrijskega in čikaškega koncepta svobode	30
6	TRG	32
6.1	Sayev zakon – optimalnost tržnega delovanja	33
6.2	Čikaško razumevanje tržnega ravnotežja.....	35
6.3	Avstrijsko razumevanje tržnega ravnovesja	36
6.4	Primerjava razumevanja trga	38
7	DRŽAVA.....	39
7.1	Friedmanov koncept države	39
7.1.1	Administracija in sodstvo	40
7.1.2	Oborožene sile.....	41

7.1.3	Policija.....	42
7.1.4	Javne dobrine.....	43
7.1.5	Negativne eksternalije	43
7.1.6	Zaščita otrok in invalidov.....	44
7.2	Koncept države Friedricha Augusta Hayeka	45
7.2.1	Koncept države na podlagi tradicije.....	46
7.2.2	Primerjava razumevanja koncepta države.....	47
8	SKLEP.....	48
9	LITERATURA	50

1 PROLOG: UVODNO RAZMIŠLJANJE O KLASIČNEM LIBERALIZMU IN ČIKAŠKI TER AVSTRIJSKI ŠOLI

Konec šestdesetih let dvajsetega stoletja so bili tokovi politične in ekonomske misli, ki so nadaljevale delo v okvirjih klasičnega liberalizma v najnižji možni točki trajektorije. V političnem prostoru so prevladovale ideje, ki so težile h konvergenci socialističnih in liberalnih idej (Friedman 2011, 1). V zahodnem svetu je prevladovala ideologija progresivnega liberalizma, ki je ljudem za visoke davke ponujal veliko socialno mrežo in obljubo socialne varnosti (Friedman 2011, 1).

Politični teoretiki, ki so se razlikovali v političnih idejah in metodoloških pristopih, a so obenem sledili idejam klasičnega liberalizma, so bili v šestdesetih v takšni manjšini, da je avstrijski ekonomist Friedrich August Hayek, z namenom poenotenja vrst heterogenih mislecev proti skupnemu nasprotniku, te organiziral v Mont Pelerin Society (Lube 2012, 77). Sledna organizacija si je za cilj zadala delovanje v smer promocije negativnega koncepta svobode (Friedman 2011, 1).

Mont Pelerin Society je tako združeval ekonomiste, pravne teoretike in politologe, ki so želeli obrniti trend konvergence med socialističnimi in liberalnimi silami, obenem pa so bili idejno heterogeni v vprašanjih, kako liberalizirati trge in kakšen model minimalne države vzpostaviti (Lube 2012, 77). Heterogenost političnih idej izhaja predvsem iz dejstva, da so prihajali iz različnih intelektualnih okolji. Kot glavne skupine lahko identificiramo: Čikaško ekonomsko šolo, Avstrijsko ekonomsko šolo in Freiburška ekonomska šola ali ORDO liberalci (Lube 2012, 77).

Kljub visokemu nivoju intelektualnega delovanja, pa vse do sredine sedemdesetih let, nobena izmed ekonomskih šol ni imela vidnejšega vpliva na politični tok zgodovine (Friedman 2011, 1). Razlog za to je visoka stopnja ekonomske rasti, ki jih je beležil zahod do konca šestdesetih let dvajsetega stoletja (Friedman 2011, 1). Spremembo intelektualne in nato politične klime je sprožila ekonomska stagflacija, ki jo je pravilno napovedal Čikaški ekonomist Milton Friedman (Rowley 2012, 173).

Liberalizem je v osemdesetih letih dvajsetega stoletja ponovno postal prevladujoča ideologija (Friedman 2011, 1). Zagovorniki klasičnega liberalizma, ki so nasprotovali liberalnemu konsenzu med socialisti in progresivnimi liberalci so prevzeli pobudo na političnem parketu.

Spremembo družbene klime je prvo naznanila izvolitev Margaret Thatcher za prvo ministrico v Združenem kraljestvu. Nadaljnjo točko preloma je pomenila izvolitev Ronalda Reagana za predsednika Združenih držav Amerike (Friedman 2011, 1).

Nestrinjanje s političnimi idejami, predstavnikov Mont Pelerin Society, ki so postale vladajoča predstava o liberalizmu, je proizvedlo iluzijo o homogenosti idej predstavnikov Mont Pelerin Society. Ta navidezna homogenost je bila kasneje z določenimi konservativnimi praksami državnega aparata konceptualizirana v termin neoliberalizem.

Diplomska naloga si za cilj zastavlja primerjavo političnih idej Avstrijske in Čikaške ekonomske šole znotraj polja teorije. Zato se s konceptom neoliberalizma in aplikacijami političnih idej v realnost ne bo ukvarjala¹. Namen diplomskega dela je prikazati vso kompleksnost, oziroma točke homogenosti in heterogenosti političnih idej Avstrijske ekonomske šole in Čikaške ekonomske šole. V diplomu tako ne podajam moralne sodbe o ustreznosti rešitev, ki jih predlaga Avstrijska in Čikaška šola, ampak skušam spodbuditi razpravo o samih osnovah na katerih temelji trenutna liberalna ideologija. Diplomsko delo se vrača v polje politične teorije in znotraj te skuša opraviti primerjavo političnih idej dveh najpomembnejših šol liberalizma dvajsetega stoletja.

1.1 Cilji in namen diplomske naloge

V diplomskem delu bom po eni strani iskal točke homogenosti v političnih idejah Čikaške in Avstrijske ekonomske šole. Točke homogenih političnih idej bom iskal predvsem pri vodilnih avtorjih omenjenih šol, torej pri Miltonu Friedmanu in Friedrichu Augustu Hayeku. Po drugi strani bom iskal točke heterogenosti političnih idej Čikaške in Avstrijske ekonomske šole. Točke heterogenosti bom prav tako iskal pri vodilnih avtorjih Avstrijske in Čikaške ekonomske šole, pri Miltonu Friedmanu in Friedrichu Augustu Hayeku. Miselni tok Avstrijske in Čikaške ekonomske šole je pogosto napačno predstavljen kakor enoten in homogen zagovor koncepta svobode.

Zaradi narave diplomskega dela se diploma vsebinsko omejuje na primerjavo političnih idej Avstrijske in Čikaške šole v polju politične teorije. Heterogenost političnih idej, sodobnih tokov klasičnega liberalizma, oziroma neoliberalizma, v polju politične teorije, bi lahko

¹ Morda se konflikt v akademskih razpravah najbolj odseva v uporabi termina (neo)liberalizem. Termin izključno uporabljajo kritiki omenjene ideologije. Zagovorniki (neo)liberalizma pa se v nasprotju pri ločevanju od progresivnega liberalizma naslanjajo na termin klasični liberalizem in s tem skušajo poudariti kontinuiteto liberalnih idej.

potrdili tudi z analizo političnih idej drugih tokov te misli. Omenim naj samo šolo Freisburško šolo ORDO liberalizma², ali pa šolo anarho-kapitalizma³ (Ebeling 2012, 202–234). Diploma tako zaradi objektivnih in subjektivnih omejitev pušča še mnogo prostora za nadaljnjo raziskovanje.

1.2 Hipoteza

Hipotezo o heterogenosti izvora političnih idej, Avstrijske ekonomske šole in Čikaške ekonomske šole bom dokazal v šestih komplementarnih hipotezah, ki se medsebojno dopolnjujejo in tvorijo enotno hipotezo:

Hipoteza številka ena: Avstrijska in Čikaška ekonomska šola sta utemeljeni na različnih epistemoloških in metodoloških predpostavkah. Epistemološka predpostavka Avstrijske šole je kritični racionalizem, Epistemološka predpostavka Čikaške šole je instrumentalizem.

Hipoteza številka dva: Avstrijska in Čikaška ekonomska šola razvijeta različna pogleda na človeško naravo. Po obeh predpostavkah je človek racionalno bitje, vendar se pojmovanje racionalnosti med Avstrijsko in Čikaško šolo razlikuje.

Hipoteza številka tri: Avstrijska in Čikaška ekonomska šola si delita enak vrednostni sistem, ki temelji na konceptu negativne svobode. Razumevanje svobode je najočitnejše stičišče med Avstrijsko in Čikaško politično mislijo.

Hipoteza številka štiri: Avstrijska in Čikaška šola trg razumeta kot institut zaščite individualne svobode. Zato njuno politično filozofijo označujemo za konsekvencialistično. Argumentacija omenjenih političnih idej pa sloni na različnih političnih idejah.

Hipoteza številka pet: Avstrijska in Čikaška šola razvijeta koncept minimalne države. Avstrijski in čikaški model minimalne države se razlikuje v obsegu in je argumentiran na različnih političnih idejah.

1.3 Metodološki okvir

Metodološki okvir diplomskega dela je treba nujno vzpostaviti na podlagi omejitev, ki nam jih narekuje polje preučevanja na eni strani in metod, ki nam po drugi strani, znotraj omejitev

² ORDO liberalizem je šola (neo)liberalizma, ki poudarja potrebo po državi za zagotovitev, da prosti trg daje rezultate v bližini svojega teoretičnega potenciala. Kratica ORDO se nanaša na akademsko revijo: Jahrbuch für die Ordnung von Wirtschaft und Gesellschaft (Ebeling 2012, 202–210).

³ Šola anarho-kapitalizma v nasprotju s ostalimi zavrača potrebo po obstoju države. Pripadniki omenjene šole trdijo, da je država nepotrebna, saj jo v celoti lahko nadomesti trg (Ebeling 2012, 202–210).

polja omogočajo preučevanje. V diplomskem delu bom uporabil deduktivni in induktivni znanstveni pristop analize. Deduktivni pristop bom opravil z analizo sekundarnih virov, induktivni pristop pa bom uporabil pri analizi posameznih konceptov oziroma idej.

Diplomsko delo, ki ima za nalogo opraviti sistematično primerjavo političnih idej avstrijske in čikaške šole, se v preučevanju omejuje na polje politične teorije. Slednja omejitev narekuje analizo deduktivnih miselnih struktur, ki sestavljajo koncepte in teorijo avstrijske in čikaške šole. V okviru dedukcije bom uporabil analizo sekundarnih virov. V diplomskem delu se ne bom ukvarjal s prenosom teorije v prakso, oziroma ne bom preučeval celotnih političnih doktrin, ki naj bi delno temeljile na političnih idejah čikaške oziroma avstrijske šole, saj to ne bi doprineslo dodane vrednosti in bi po mnenju avtorja v analizo vneslo zmedo. Argument za tako stališče lahko izpeljemo že iz dejstva, da so omenjene teorije niz dedukcij in so po svoji naravi homogene enote, torej jih skozi prakso lahko ovrednotimo samo v primeru popolne aplikacije. Torej je enačenje idej Avstrijske šole oziroma Čikaške šole s politično doktrino neoliberalizma znanstveno popolnoma zgrešeno. Iz tega razloga se v delu ne bomo ukvarjali z politično doktrino neoliberalizma. To dejstvo pa ne pomeni, da posamezne koncepte, ki sestavljajo teorijo ne smemo kritično ovrednotiti s pomočjo empiričnih podatkov. Induktivni pristop v preučevanju teorije, bom uporabil pri analizi ključnih konceptov, Avstrijske in Čikaške šole. Z uporabo statističnih podatkov bom omenjene koncepte kritično ovrednotil.

Preden se osredotočimo na vsebino, je potrebno nasloviti še vprašanje vrednostnih sodb in vrednostne nevtralnosti avtorja. Škotski filozof David Hume je prvi v filozofijo znanosti unesel idejo, da zaradi strukture miselnega aparata, ne moremo začeti z dejstvi in končati z vrednostnimi sodbami, ampak miselni proces vedno začnemo z vrednotami in končamo z dejstvi (Hume 2006 in Mrkaić 2007). Diplomsko delo stoji na vrednotah racionalizma.

1.4 Zgradba

Vsebina diplome je strukturno razdeljena na sedem poglavji. V prvem poglavju sem definiral Avstrijsko in Čikaško ekonomsko šolo in opredelil glavne značilnosti politične misli, ki jih šoli razvijeta. V drugem poglavju sem predstavil epistemološko pozicijo Avstrijske in Čikaške šole. V tretjem poglavju sem analiziral Avstrijsko in Čikaško videnje človeške narave v okviru koncepta racionalnega posameznika. V četrtem poglavju sem v okviru negativne svobode opredelil avstrijsko in čikaško razumevanje koncepta svobode. V petem poglavju sem analiziral razumevanje trga v okviru Avstrijske in Čikaške ekonomske šole. V šestem

poglavju sem analiziral razumevanje obsega in nalog države v politični teoriji Čikaške in Avstrijske šole. V sedmem poglavju sem povzel rezultate opravljene analize.

2 OPREDELITEV AVSTRIJSKE IN ČIKAŠKE EKONOMSKE ŠOLE

Primerjava političnih idej Avstrijske in Čikaške ekonomske šole, zaradi obsežnosti predmeta, zahteva konceptualizacijo osnovnih pojmov. Termin Čikaška ekonomska šola je v diplomski nalogi skladen z znanstvenimi in filozofskimi predstavami ekonomista Milтона Friedmana. Termin Avstrijska ekonomska šola se v diplomski nalogi navezuje na delo prve generacije Avstrijske ekonomske šole in znanstveno in filozofsko delo ekonomista Friedricha Augusta Hayeka.

Čikaška ekonomska šola je termin, ki se navezuje na a) ekonomski oddelek na Čikaški univerzi in b) metodološko perspektivo, ekonomsko teorijo in politično filozofske ideje, ki so se prvotno razvile pod okriljem ekonomskega oddelka Čikaške univerze in kasneje prerasle njegove okvirje ter postale paradigma družbenega razvoja (Williams 2012). V diplomskem delu se termin Čikaška ekonomska šola navezuje na paradigmo družbenega razvoja na katero je največji vpliv imel ekonomist in Nobelov nagrajenec Milton Friedman. Predmet raziskovanja je vpliv metodološkega pristopa, ekonomske teorije in politične filozofije na oblikovanje politične teorije Čikaške šole. Za ustanovitelja Čikaške ekonomske šole velja Frank Knight, ki je prvi osnoval misel, da tržno nedelovanje vedno treba primerjati z državnim nedelovanjem (Williams 2012). Po mnenju Knighta državna intervencija pogosto nedelovanje trga še poglobi (Williams 2012). Drugo generacijo čikaških ekonomistov sestavljata Nobelova nagrajenca George Stigler in Milton Friedman. George Stiglar je svoje delo posvetil vprašanju državne regulacije in osnoval podlago za teorijo racionalne izbire (Williams 2012). Milton Friedman je najpomembnejši predstavnik Čikaške šole (Williams 2012). Njegov najpomembnejši prispevek v ekonomski teoriji je razvoj monetarne teorije (Williams 2012). Na področju politične filozofije je Friedman ponovno obudil ideje klasičnega liberalizma in jih povzel v knjigi Kapitalizem in Svoboda (Friedman 2011 in Williams 2012). Friedman je pomemben tudi iz stališča politične teorije, saj je delo Čikaške šole iz okvirja ekonomske in politično filozofske misli prenesel v polje politične teorije. Trenutno je najvidnejši predstavnik Čikaške ekonomske šole Nobelov nagrajenec Gary Becker, ki je največji prispevek naredil na področju človeškega kapitala (Williams 2012).

Avstrijska ekonomska šola ni izraz, ki bi se nanašal na institucijo, ki se nahaja v Avstriji, ampak je metodološki, ekonomski in politično filozofski pristop, ki oblikuje paradigmo človeške eksistence v družbi (Butler 2010, 5). V diplomskem delu se posvečam predvsem prispevku Avstrijske ekonomske šole v polje politične teorije. Termin Avstrijska ekonomska šola se v diplomski navezuje na paradigmo družbenega razvoja, ki jo je oblikoval ekonomist in Nobelov nagrajenec Friedrich August Hayek in prva generacija Avstrijske ekonomske šole. Predmet raziskovanja je vpliv metodološkega pristopa, ekonomske teorije in politične filozofije na oblikovanje politične teorije. Avstrijska ekonomska šola se je razvila na Dunaju leta 1870 z namenom kritike Historične šole (Butler 2010, 5–10). Prvi val Avstrijske ekonomske šole sestavljajo Carl Menger, Eugen von Bohm-Bawerk in Friedrich von Wieser (Butler 2010, 6). Glavni prispevek prvega vala avstrijskih ekonomistov je razvoj ideje o subjektivni vrednosti in metodološkem individualizmu. Drugi val avstrijskih ekonomistov sestavljata Friedrich August Hayek in Ludwig von Mises (Butler 2010, 7). Njun glavni doprinos je teorija poslovnih ciklov, po kateri so ti posledica, nasedlih investicij, ki so se financirale s (pre)ugodnimi bančnimi posojili (Butler 2010). Zaradi nacionalsocializma se je drugi val Avstrijske ekonomske šole razpršil po svetu. V Združenih državah Amerike je Ludwig von Mises v delu *Human Action* utemeljil metodološki individualizem na apriornem deduktivnem argumentu (Butler 2010, 10–15). Friedrich August Hayek je svoje delo nadaljeval v Angliji in metodološki individualizem utemeljil v okviru kritičnega racionalizma. Diplomsko delo se zaradi kompleksnosti tematike posveča raziskovanju političnih idej Friedricha Augusta Hayeka in prve generacije Avstrijske šole. Zato se termin Avstrijska šola v diplomski navezuje na miselni tok, ki ga je osnoval Hayek. Drugi val, Avstrijske ekonomske šole, je ustvaril dva miselna tokova znotraj Avstrijske ekonomske šole na področju metodološkega pristopa in politično filozofske misli (Butler 2010, 28). Obenem je drugi val ohranil enoten pogled na ekonomsko teorijo. Tretji val Avstrijske ekonomske šole se navezuje na delovanje ekonomistov, ki predvsem v Združenih državah Amerike razvijajo ekonomsko teorijo v okviru avstrijske perspektive (Butler 2010).

3 FILOZOFIJA ZNANOSTI IN METODOLOŠKA POZICIJA

Filozofija znanosti preučuje predpostavke, metode in aplikacije znanstvenega raziskovanja. Pojasnjuje in določa pravila po katerih je miseln tok znanstveno pravilen (Mrkaić 2007). Karel Popper trdi, da je osrednje vprašanje filozofije znanosti iskanje ločnice med znanostjo in ne znanostjo (Popper 1998). Filozofi znanosti se pri zasledovanju slednjega cilja ukvarjajo z množico vprašanj, ki determinira znanstveno delo (Popper 1998). Filozofija znanosti preučuje ključna vprašanja znanstvenega raziskovanja. Predmet razprave je vloga induktivnega in deduktivnega znanstvenega pristopa k raziskovanju, vloga logike v argumentaciji teorije, način pridobivanja in interpretiranja empiričnih podatkov ter vloga znanstvenih predpostavk, na katerih so izdelani znanstveni modeli (Popper 1998). Filozofija znanosti je večinoma opustila raziskovanje metafizike⁴ (Hume 2006). Ontološka in epistemološka pozicija sta glavni premisi na kateri je utemeljena vsaka teorija znanosti⁵.

Metodologija preučuje aplikacijo in pravilnost metod v znanstvenem raziskovanju. Metodologija je v odnosu do filozofije znanosti v podrejenem položaju. Ontološko in epistemološko stališče določa metodološki pristop. Metodološki pristop je homogena množica konsistentnih idej o aplikaciji metod z namenom raziskave. Metodološka pozicija je stališče, ki ga znanstvenik zavzame do ustreznosti metod. Metodološka pozicija determinira nabor in način aplikacije znanstvenih metod ter obenem določa predmet in prostor znanstvenega raziskovanja.

Pri preučevanju političnih idej znanstvenikov, ki politično filozofijo ne utemeljujejo samo z moralnimi argumenti, ampak politične ideje skušajo utemeljiti na znanstvenih odkritjih, je nujno potrebno podrobno razumevanje njihovih predstav o znanosti in metodoloških pozicij. Poznavanje znanstvenikovega stališča do vloge znanosti in metod nam omogoča razumevanje njegove percepcije prostora, ki ga skuša na področju političnih idej utemeljiti znanstveno.

⁴ Na področju filozofije znanosti je prispevek Davida Huma predvsem v njegovem uvidu v neracionalnost metafizičnih sistemov. Za Davida Huma je značilen dosledni skepticizem s katerim je iz filozofije izgnal koncept substance, ki je bil temeljnega pomena v številnih metafizičnih teorijah. Zaradi omejitev spoznavnega aparata je po Humu nemogoče osnovati metafizične teorije, ki ne bi posedovale dogmatskega značaja (Hume 2006).

⁵ Ontologija odgovarja na vprašanje realnosti sveta. Znotraj ontologije sta se razvila nasprotujoča si pogleda na realnost. Fundacionalizem predpostavlja, da je realnost neodvisna od človeškega obstoja. Anti – fundacionalizem predpostavlja, da ima človek vpliv na samo realnost. Ontološka pozicija determinira epistemološko pozicijo. Epistemologija odgovarja na vprašanje mej človekove sposobnosti vedenja in znanja.

Znanstveni in metodološki pristop, ki ga uporabljata ekonomista Milton Friedman in Friedrich F. Hayek, določa predmet preučevanja in prostor preučevanja, ki ga znanstvenika lahko osmisli. Ker so njune politične ideje bazirane na znanstvenih odkritjih v ekonomiji, sam znanstveni pristop in metodologija raziskovanja v določeni meri determinira njuno politično filozofijo.

3.1 Instrumentalizem Čikaške šole

Glavni prispevek Milтона Friedmana in Čikaške ekonomske šole na področju filozofije znanosti je popularizacija in aplikacija instrumentalizma. Instrumentalizem, ki ga imenujemo tudi experimentalizem, je teorija znanosti po kateri je temeljni faktor, ki loči znanost od ne znanosti, skladnost znanstvene teorije z realnostjo. Instrumentalizem se je razvil v Združenih državah Amerike v okviru pragmatizma (Friedman 1953). Za glavnega utemeljitelja velja filozof John Dewey (Friedman 1953).

Instrumentalizem je epistemološka pozicija, po kateri je za razvoj znanstvene teorije ontološka pozicija irelevantna (Friedman 1953). Instrumentalizem se izogiba ontološki dilemi med fundacionalizmom in anti-fundacionalizmom in trdi, da o ustreznosti znanstvene teorije, lahko presojamo samo po njeni moči napovedovanja. Instrumentalisti si znanstveno teorijo razlagajo v okviru koncepta črnih skrinje (black box), v katero vnesemo podatke in nato iz nje prejmemo rezultate. Črne skrinje so modeli, ki delujejo na določenih znanstvenih predpostavkah, ki se jih znanstveno ne da preveriti (Mrkaić 2007, 409). Najpomembneje pa je, da so za točnost določene teorije irelevantne, saj se točnost presoja v okviru možnosti pojasnjevanja in skladnosti napovedi z realnostjo (Friedman 1953). Predpostavke na katerih delujejo modeli, pa se vedno lahko dopolni in tako pokrije morebitne pomanjkljivosti modela. Znanstvena točnost teorije se ne sodi po realnosti predpostavk, ampak po skladnosti med hipotezo in dejansko realnostjo⁶ (Mrkaić 2007, 409).

Na področju metodologije je Milton Friedman zagovarjal uporabo kvantitativnih metod, saj imajo te, zaradi jasnosti logičnih relacij, večjo možnost objektivnega osmišljanja realnosti⁷ (Friedman 1953). Možnost logične napake v argumentu pri kvalitativnih študijah je večja, kot v kvantitativnih študijah. Kvalitativne študije so pogosto podvržene logičnim napakam, saj so

⁶ Primer instrumentalne teorije je Neoklasična ekonomska teorija. Ta je obrazložena na podlagi neoklasičnega modela, ki temelji na predpostavki racionalnega posameznika (Mrkaić 2007). V ekstremni interpretaciji je pravilnost predpostavke racionalnega posameznika irelevantna, saj v končni fazi šteje samo skladnost med teorijo in prakso, oziroma potrditev napovedi v realnosti.

⁷ Objektivnost je tu vezana na miselni proces obdelave podatkov. Logična doslednost argumenta je zagotovo na višji ravni v kvantitativnih študijah, kot kvalitativnih.

logične relacije v besedni argumentaciji človeku težje doumljive (Friedman 1953). Glavni prispevek Milтона Friedmana na področju metod je vsesplošna aplikacija metode primerjave stroškov in koristi v ekonomskih in družboslovnih študijah.

3.2 Znanost in družboslovje Čikaška perspektiva

Milton Friedman se je strinja z delitvijo ekonomije na pozitivno in normativno (Friedman 1953). Po Johnu Nevilleu Keynesu, ki je v delu *Namen in metoda politične ekonomije*, osnoval delitev na pozitivno in normativno ekonomijo, je pozitivna ekonomija fokus znanstvenega preučevanja (Friedman 1953, 3). Po prepričanju Milтона Friedmana je predmet pozitivne ekonomije mogoče osmisliti s pomočjo znanosti. Z uporabo znanstvenih metod in ustreznim pristopom je mogoče odkriti univerzalne ekonomske zakone (Friedman 1953, 6). Milton Friedman v *Eseju o ekonomski metodi*, kot primer pozitivnega ekonomskega problema navaja minimalno plačo (Friedman 1953, 5). S pomočjo modelov je normativna ekonomija sposobna odkriti univerzalne zakonitosti po katerih se trg dela odziva na višino minimalne plače (Friedman 1953 15). Slednja hipoteza je analizirana na podlagi ustreznega modela in empiričnih podatkov. Model trga dela v konkretnem primeru sloni na neoklasičnih predpostavkah, ki jih Friedman opravičuje instrumentalno (Friedman 1953, 32). Ustreznost hipoteze in realnosti potrjuje znanstvenost raziskovalnega procesa.

Polje politične filozofije je po mnenju Milтона Friedmana kompleksna vsota ekonomskih, socioloških, politoloških in antropoloških vprašanj (Friedman 2011). Vsa naštetá področja lahko vsebujejo vprašanja pozitivne in normativne narave (Friedman 1953). Na vprašanja pozitivne narave lahko podamo znanstveni odgovor. Na vprašanja normativne narave, ki v politični filozofiji prevladujejo, pa direktnega odgovora ne moremo podati, preden ne določimo ideala dobre družbe (Friedman 1953, 12–33). V trenutku, ko se poenotimo o idealu dobre družbe lahko z znanstvenimi metodami, ustvarimo model družbe, ki v največji meri zasleduje normativno določeni cilj⁸. Milton Friedman se je zavzemal za družbo, ki bo promovirala svobodo. Po njegovem mnenju je naloga političnega filozofa, ko imamo definirán družbeni cilj, ustvariti takšen model družbe, ki bo opredeljeni cilj najbolj zasledoval. Milton Friedman je tako na podlagi zasledovanja svobode razvil model družbe, ki temelji na prostem trgu in intervencijah države na področjih kjer zaradi nedelovanja trga nastajajo

⁸ Aplikacija znanstvenih metod na področje normativnih vprašanj, še ne pomeni, da so te prelevile v pozitivna vprašanja. Aplikacija znanstvenih metod zagotavlja večjo mero logične doslednosti v argumentaciji in možnost doslednega in lucidnega zasledovanja postavljenega družbenega cilja.

družbene izgube (Friedman 2011, 22–37).⁹ Milton Friedman je trdil, da če bi socializem zagotavljal model družbe, ki bi omogočal višjo stopnjo svobode, kot ostali modeli družbenega razvoja, bi bil zagotovo socialist (Friedman 2011). Slednja formulacija nakazuje, da je Milton Friedman konsekvencialni liberalec. Njegovo prepričanje v svobodni trg in lastninske pravice ni utemeljeno na podlagi naravnega prava, ampak izhaja iz dejstva, da omenjeni instituciji v največji meri omogočata razvoj svobodne družbe.

3.3 Kritično racionalistični pogled Avstrijske šole

Friedrich August Hayek, ekonomist, pravni teoretik, politični teoretik in Nobelov nagrajenec leta 1974, je vodilni predstavnik Avstrijske ekonomske šole. Njegov prispevek na področju filozofije znanosti in metodologije se močno navezuje na odkritja avstrijskega filozofa in Hayekovega učenca in osebnega prijatelja Karla Poppera. Friedrich A. Hayek se nikoli ni strinjal z Misesovim apriornim deduktivnim argumentom¹⁰ (Butler 2010, 16). Delil pa je Misesovo prepričanje po katerim ekonomsko planiranje ni možno¹¹. Tako je njegov fokus pred drugo svetovno vojno bil usmerjen predvsem na kritiko ekonomskega plana (Hayek 2012, 887–902). Pod vplivom filozofa Karla Poppera se je fokus Hayekovih idej iz področja ekonomije premaknil na področje politične teorije (Hayek 2012). Hayek je na podlagi Popperove teorije falsibilnosti okrepil svoje prepričanje, da je družba preveč kompleksen stroj, da bi o njej lahko razvijali natančne vzročno posledične teorije. Nova metodološka pozicija je Friedricha A. Hayeka usmerila na področje preučevanja problematike razpršenosti znanja, tradicije in spontanega reda v družbi.

Po prepričanju Karla Poppera in Friedricha A. Hayeka je naloga znanosti opisovanje realnega sveta. Za merilo demarkacije med znanostjo in neznanostjo Karl Popper postavlja koncept falsifikacije. Po tem prepričanju je trditev, ki se jo tehnično ne da ovreči, ne znanstvena. Iz tega izhaja, da morejo vse znanstvene trditve biti napisane v obliki hipoteze, ki jo je nato možno z eksperimentom potrditi ali ovreči. Ontološko takšno prepričanje izhaja iz fundacionalizma, prepričanja o obstoju dejanske objektivne realnosti, na katero človek nima vpliva. Realnost sveta je neodvisna od subjektivne interpretacije (Popper 1998).

⁹ Čikaška šola dopušča obstoj tržnega nedelovanja. O tržnem nedelovanju govorimo, ko trg ne proizvaja zaželenih družbenih rezultatov, oziroma poleg zelenega rezultata povzroča družbeno škodo. Primer tržnega nedelovanja je onesnaževanja narave.

¹⁰ Mises je v delu *Human Action* osnoval holistično teorijo človeškega delovanja. Po Misesu vsa človeška dejanja izhajajo iz deduktivnega apriornega argumenta. Predpostavka deduktivnega apriornega argumenta je, da ljudje delujejo na podlagi interesov (Mises 1996). Vsa ostala človeška dejanja je možno deduktivno izpeljati iz apriornega deduktivnega argumenta, tako kot je vso evklidsko geometrijo možno izpeljati iz evklidskih aksiomov (Mises 1996).

¹¹Odtalitev od Misesovega razumevanja znanosti in metodologije ni vplivala na Hayekovo paradigmo.

Epistemološka pozicija Karla Poppera in Friedrich A. Hayek je kritični racionalizem. Kritični racionalizem zavrača prepričanje klasičnega empirizma, po katerem znanstveno spoznanje izhaja iz opazovanja in eksperimenta. Kritični racionalizem zavrača klasično predstavo empirizma, po kateri je znanstvena teorija fakt, v kolikor se njena predvidevanja ujemajo z realnostjo (Popper 1998).

Karl Popper in Friedrich A. Hayek zavračata idejo klasičnega empirizma, ki sloni na ideji čiste miselne indukcije, po kateri je človeški spoznavni aparat nepopisan list in je zmožen odkrivanja vzročno posledičnih relacij (Hayek 2012 in Popper 1998). Hayekova kritika empirizma sloni na Humovi kritiki empirizma, ki trdi da vzorčno zaznavanje določenega fenomena še ni zadosten pogoj, da opazovani fenomen razglasimo za znanstveni fakt¹² (Hayek 1945). Friedrich A. Hayek je zagovornik Popperove teorije znanosti, po kateri znanstvene teorije ni mogoče nikoli dokončno potrditi, lahko jo samo dokončno ovržemo (Hayek 2012 in Popper 1998). Po Popperu je teorija znanstvena če je formulirana v obliki hipoteze, ki jo je možno dokončno ovreči, ali sprejeti kot možno (Popper 1998). Ključni faktor po mnenju Friedricha A. Hayeka, ki znanstveni teoriji dviguje pomen je njena sposobnost prestajanja nenehnega preverjanja z eksperimentom, oziroma sposobnost skladnosti z realnostjo (Hayek 2012 in Popper 1998).

3.4 Znanost in družboslovje avstrijska perspektiva

Polje ekonomije in politične filozofije je po prepričanju Friedricha Augusta Hayeka kompleksno področje, ki ga v okviru meril kritičnega racionalizma, zelo težko razmejiti ter znanstveno razložiti (Hayek 2012, 191–235). Friedrich A. Hayek nikakor ni trdil, da na področju družbenih ved ni mogoče osnovati določenih uvidov o ustroju in delovanju družbe, obenem pa je bil zelo skeptičen do paradigem, ki so na podlagi določenih aksiomatičnih predpostavk skušale razložiti celotno družbeno realnost¹³ (Hayek 1945). Friedrich A. Hayek se je na podlagi metodološkega okvirja znanstveno udejstvoval na dveh področjih. V ekonomiji je ovrigel številna hegemonika prepričanja.¹⁴ Razvil je teorijo znanja v družbi, po kateri je znanje o produkcijskih faktorjih razpršeno med gospodarske subjekte in zaradi

¹² Znanstveni skepticizem Davida Huma lahko povzamemo s njegovo trditvijo, da pojavnost sončnega vzhoda še ni zadosten pogoj, da trdimo, da bo sonce jutri zagotovo vzšlo. Opažanje empiričnega ponavljanja še ne nujno pomenijo odkritja logične zakonitosti (Russell 1977).

¹³ Tako marksizem, kot psihoanaliza, sta bila predmet Hayekovega metodološkega neodobravanja. Marksizem deduktivno skuša vse družbene vprašanja razložiti v okviru koncepta konflikta med delom in kapitalom. Podobno velja za psihoanalizo, ki skuša vse družbene probleme obrazložiti v okviru koncepta podzavesti.

¹⁴ Glavna tarča Hayekove kritike v polju ekonomije so bile vse teorije, ki so temeljile na konceptu ekonomskega plana. S razvojem koncepta znanja v družbi je Hayek ovrigel večji del keynesijanske ekonomske teorije.

kompleksnosti družbe ne more biti v posedovanju centralnega planerja (Hayek 1991). Na osnovi družbene kompleksnosti je na področju politične teorije dovršil idejo spontanega reda in obrazložil pomen tradicije v anglosaškem pravu in westminstrskem političnem sistemu (Hayek 2012, 240–261). Hayekov liberalizem je filozofsko utemeljen konsekvencialistično. Friedrich A. Hayek prostega trga in privatne lastnine ne upravičuje na podlagi naravnega prava, ampak na podlagi nezmožnosti planskih sistemov v odnosu do tržnih sistemov, da omogočijo razvoj svobodne družbe.

3.5 Primerjava konceptov filozofije znanosti

Miltonu Friedmanu in Friedrich A. Hayek izhajata iz različnih teorij znanosti. Posledično sta v polju filozofije znanosti intelektualna nasprotnika. Milton Friedman je zagovornik instrumentalizma, po katerem je vloga znanstvenika pojasnjevanje in napovedovanje realnosti s pomočjo modelov (Friedman 1953). Milton Friedman meni, da znanstveno pravilnost teorije določa potencial modela, da napoveduje realnost. Friedrich A. Hayek zavrača instrumentalizem in prisega na kritični racionalizem, po katerem je naloga znanstvenika oblikovanje hipoteze na podlagi koncepta falsifikacije (Popper 1998). Nadalje mora biti hipoteza vedno znova podvržena nizu empiričnih eksperimentov, ki hipotezo bodisi dokončno ovržejo, ali ponovno pošljejo na dodatno testiranje (Popper 1998).

Intelektualno rivalstvo, na področju filozofije znanosti, med Friedrichom A. Hayekom in Miltonom Friedmanom je jasno ubesedil Hayek: »Ena od stvari, ki sem jih pogosto javno izjavil je, da najbolj obžalujem, da nisem vrnil kritiko Keynesu v razpravi o metodologiji, vendar je res tudi to, da nisem kritiziral stališč Milтона Friedmana, o Metodi pozitivne ekonomije, ki so precej nevarna« (Hayek 1994, 145).

Skladno z različnimi pozicijami do vprašanja narave znanosti, sta avtorja razvila različni metodološki pristop in različno metodologijo. Posledično za raziskovanje družbenih fenomenov uporabljata različne metode. Friedman je za raziskovanje uporabljal metodo tehtanje stroškov in koristi, medtem ko je Hayek uporablja metodo racionalnega skepticizma.

Milton Friedman in Friedrich August Hayek sta oba zasledovala ideal svobodne družbe. Oba lahko označimo za konsekvencialistična liberalca, saj se za svobodni trg in institut lastnine zavzemata, zaradi rezultata. Oba instituta po mnenju avtorjev zagotavljata največjo možno svobodo. Obenem je trebna poudariti, da je njuno konsekvencialistično prepričanje plod različnega metodološkega premisleka. Milton Friedman na podlagi instrumentalizma oblikuje

model družbe, ki maksimizira individualno svobodo. Friedmanovi model družbe na podlagi metode stroškov in koristi napoveduje, da družba, ki večino družbene problematike rešuje s pomočjo tržnih procesov, zagotavlja večjo stopnjo individualne svobode, kot trenutne alternative. Friedrich A. Hayek konsekvencialistični liberalizem utemeljuje iz pozicije ontološkega fundacionalizma in epistemološkega kritičnega racionalizma. Na podlagi koncepta falsifikacije trdi, da družbe znanstveno ni mogoče planirati, ali jo ocenjevati skozi modele. Po prepričanju Friedricha A. Hayeka so kompleksne teorije z vidika dokaznega bremena, ki ga zahtev kritični racionalizem vedno problematične. Družbeno planiranje, ki bi temeljilo na znanstveni kalkulaciji, je zaradi navedenih dejstev nemogoče. Edino optimalno rešitev družbenih problemov ponuja koncept spontanega reda. Na polju ekonomije se spontani red manifestira v obliki trga. Če nam je cilj povečanje individualne svobode, moramo zaradi znanstvene nezmožnosti odkritja mehanizmov, ki determinirajo pogoje nastanka in rasti osebne svobode, pristati na spontani red ter tržno reševanje družbenih težav.

4 ČLOVEŠKA NARAVA

Koncept človeške narave je ena izmed ključnih točk intelektualnega fokusa znotraj zahodne filozofske tradicije (Russell 1977). Človeško naravo sestavljajo karakteristike človekovega bivanja, mišljena in ravnanja (Russell 1977 in Sowell 2007). Te karakteristike so skupne celotnemu človeštvu ne glede na kulturno okolje v katerem posameznik živi (Sowell 2007). Z razvojem znanosti se je koncept človeške narave, kot predmet preučevanja uveljavil na številnih področjih. Na vprašanje kakšen je človek po naravi, skušajo eksplicitno odgovoriti številne znanosti in vede: antropologija, biologija, medicina, razvojna psihologija, sociologija, sociobiologija (Russell 1977). Implicitno pa je vprašanje človekove narave predmet raziskovanja vseh družboslovnih ved in znanosti, saj vsaka raziskava, ki pojasnjuje delovanje človeka v družbi, sloni na metodološkem okviru, ki implicitno ali eksplicitno vsebuje posplošene modele človekovega vedenja (Sowell 2007, 4–30).

Vsaka znanost, veda ali teorija etike, ki odgovarja na probleme človeka in družbe, mora vsebovati okvirne predstave o človeški naravi (Sowell 2007, 4–10). Nemogoče je razvijati politično teorijo, ekonomsko teorijo ali teorijo etike, brez da bi si ustvarili temeljnega uvida o naravi človeka (Sowell 2007). Glavna točka spora, poleg metodologije, med posameznimi znanostmi oziroma med različnimi pristopi znotraj omenjenih polj raziskovanja je v kolikšni meri je človekovo naravo možno spremeniti, oziroma obseg njenega vpliva na delovanje človeka v družbi (Sowell 2007, 4–17). Ta dilema je ena izmed ključnih točk razhajanja med avstrijsko šolo in čikaško šolo.

Kljub dejstvu, da si Avstrijska in Čikaška šola delita skupni vrednostni sistem in prepričanje, da je dobra družba svobodna družba, si nasprotujeta tako pri vprašanju teorije znanosti, kakor pri vprašanju človeške narave. Razhajanje čikaške in avstrijske šole v politični teoriji ter politični filozofiji je mogoče obrazložiti, z razhajanjem pri vprašanju teorije znanosti in vprašanju človeške narave. Milton Friedman in čikaška šola človeško naravo razlaga z modelom racionalnega posameznika (Rowley 2012, 167–202). Znotraj Avstrijske šole pa sta se razvila dva pogleda na človekovo naravo, ki sta posledica različnega razumevanja znanosti. Friedrich August Hayek, trdil, da je edina možna abstrakcija kompleksnega človekovega vedenja abstrakcija sebičnega interesa.

4.1 Model racionalnega posameznika Čikaška perspektiva

Čikaška šola je človeško naravo in posledično človeško vedenje skušala razložiti z modelom racionalnega posameznika (Friedman 2011, 1–7). Koncept racionalnosti je v okviru Čikaške šole razumljen, kot predpostavka: »Ljudje si vedno želijo več dobrin kot manj« (Friedman 2011). Opozoriti je potrebno, da se prislova več in manj ne nujno nanašata na kvantiteto, ampak tudi na kvaliteto dobrine oziroma dejanja (Friedman 2012, 161). Prislova je treba razumeti v okviru utilitarističnega maksimiziranja subjektivnih koristi posameznika. Predpostavko racionalnega posameznika pogojujejo trije pogoji: popolnost dobrine, prehodnost dobrine in neodvisnost dobrine. Popolnost dobrine (ali dejanja) predvideva, da je mogoče vse dobrine (ali dejanja) razvrstiti v vrsto sodeč po preferencah. Prehodnost dobrine (ali dejanja) predpostavlja, da je mogoče vse dobrine razvrstiti po preferencah posameznika. Če je dobrina A1 (ali dejanje) večja dobrini A2 (ali dejanje) in je dobrina A2 (ali dejanje) večja od A3 (ali dejanje), potem nujno sledi, da je dobrina A1 (ali dejanje) večja od A3. Neodvisnost dobrine A in B (ali dejanja) predpostavlja, da, uveljavitev nove dobrine C ne vpliva na njuno medsebojno postavitv v vrsto (Friedman 2012).

Model racionalnega posameznika se je po zaslugi Čikaške šole, s področja mikroekonomije razširil na številna področja družboslovja. Glavni promotor koncepta racionalnega posameznika je bil učenec Milтона Friedmana in Nobelov nagrajenec Gary Backer (Rowley 2012, 168–200). Proslavil se je predvsem z delom na področju človeškega kapitala. Politični teoretik Michel Foucault je na podlagi Backerjevega dela že relativno zgodaj opozoril na prihajajoči premik v družboslovju, ki ga bo omogočil koncept človeškega kapitala.

Čikaška šola in Milton Friedman sta model racionalnega posameznika, kot metodološko predpostavko, iz področja ekonomije in ekonomske teorije, postopoma razširili na področje političnih idej in politične filozofije (Rowley 2012, 168–170). V politologiji je primer aplikacije predpostavke racionalnega posameznika Downsov paradoks volitev (Rowley 2012). Paleta aplikacije modela racionalnega posameznika sega od študij stanovanjskih politik, izbire izobraževalne poti, preučevanja mladostniške kriminalitete in korupcijskih tveganj (Rowley 2012, 167–192).

Model racionalnega posameznika, ki ga je razvila Čikaška šola, je pogosto deležen kritike, da so ljudje občasno nagnjeni k neracionalnemu vedejo, ki ga model ne zavzema. Milton Friedman se je v odgovor navedenim kritikam skliceval na zakon velikih števil (Friedman 2011). Zakon velikih števil pravi, da so deviacije v smer popolne racionalnosti ali popolne

iracionalnosti pri velikem vzorcu zanemarljive. Večina ljudi se tako vedno odloči racionalno. Obenem je treba poudariti, da se predstavniki Čikaške šole zavedajo določenih pomanjkljivosti modela racionalnega posameznika, vendar obenem poudarjajo, da je po prevladujočem mnenju model racionalnega posameznika najboljša abstrakcija realnosti¹⁵ (Friedman 2011).

Model racionalnega posameznika je Čikaški šoli in predvsem Miltonu Friedmanu omogočil postavitev koherentne politične filozofije. Model racionalnega posameznika je omogočil izpeljavo dveh argumentov v bran svobodnega posameznika. Prvi argument je individualizem temelječ na dejstvu, da lahko samo posameznik sprejema odločitve. Drugi argument je utilitarističen in je vezan na posameznikovo možnost tehtanja stroškov in koristi posameznikovih odločitev. Na podlagi teh dveh argumentov je Milton Friedman osnoval konsekvencialni liberalizem.

4.2 Model racionalnega posameznika avstrijska perspektiva

Znotraj Avstrijske šole sta se razvila dva pogleda na človeško naravo. Miselni tok Avstrijske šole lahko razdelimo na tok ekonomista in filozofa Ludwika Von Misesa ter ekonomista, pravnika in politologa Friedricha Augusta Hayeka¹⁶ (Butler 2010, 2–6). Avstrijska šola je pod vplivom Friedricha A. Hayeka razvila model človeške narave in vedenja temelječ na racionalnem posamezniku, ki deluje na podlagi maksimizacije osebnih koristi (Hayek 2012). Friedrich A. Hayek je model utemeljeval na predpostavki, da je človeško vedenje tako kompleksno, da je nemogoče osnovati kompleksni znanstveni model, ki bi zdržali empirične študije (Butler 2010). Z gotovostjo lahko le trdimo, da ljudje delujejo na podlagi interesov oziroma subjektivnih preferenc (Hayek 2012).

Model racionalnega posameznika, ki ga je razvila Avstrijska šola, je rezultat strogega znanstvenega skepticizma. Glavno vodilo Avstrijske šole je prepričanje, da je obstoječe znanje o človeku in družbi nezadostno, da bi na podlagi tega razvijali kompleksne abstrakcije, ki bi napovedovale posameznikovo ravnanje (Leube 2012). Človeško naravo lahko

¹⁵ Gary Becker je v zagovor modela racionalnega posameznika dejal, da je ta seveda fikcija ampak obenem najboljša fikcija med vsemi. Nadaljeval je da je vsaka znanstvena teorija fikcija, vendar fikcija temelječa na empiričnih dokazih.

¹⁶ Predmet diplomske naloge je primerjava politične filozofije in teorije Milтона Friedmana in Friedricha Augusta Hayeka, zato bom tu Misesjev prispevek zgolj orisal. Ludwig Von Mises je za razumevanje človeške narave skušal razviti deduktivno teorijo slonečo na aksiomih po vzoru matematike. Svojo teorijo človekovega delovanja, ki združuje polja politike, ekonomije in psihologije je predstavil v knjigi *Human Actions*. Ludwig Von Mises je na predpostavki aksiomatične trditve: "Ljudje delujejo" skušal deduktivno razložiti človeška dejanja.

definiramo samo v okviru racionalnega posameznika, ki sprejema odločitve na podlagi subjektivnih sodb. Avstrijska šola racionalnosti ne razume v utilitarističnem pojmovanju maksimiziranja objektivne vrednosti dobrine, saj vrednosti ne priznava objektivnih lastnosti (Leube 2012, 76-77). Vrednost in posledično vrednotenje (odločitve) so vedno plod subjektivne sodbe posameznika (Leube 2012, 77).

Na Hayekovo razumevanje človeške narave je močno vplivalo njegovo spogledovanje z biologijo v rani mladosti (Leube 2012, 67). Z razliko od determinističnimi znanostmi, ki obravnavajo vzročno posledične fenomene z relativno majhnim številom spremenljivk, je v evoluciji ključnega pomena naključje (Hayek 1945). Izhajajoč iz kompleksnosti človeške narave, Avstrijska šola zavrača izgradnjo modela človeške narave, ki bi vseboval vzročno posledične relacije (Hayek 2012). Po mnenju Friedricha A. Hayeka je družba organska tvorba, ki se je ne da preučevati v okvirih modelov, kakor je to mogoče v fiziki (Hayek 2012, 377–379). Družba ni enostaven mehanizem, ki bi delovala kakor bencinski motor (Hayek 2012).

Avstrijska perspektiva človekove narave ni nikoli imela kolosalnega vpliva na razvoj znanstvenih tokov. Slednji rezultat ne more biti presenečenje, saj je zavračanje "naravoslovnih" prijemov v samem bistvu Hayekove metodološke pozicije (Butler 2010, 11). Znanost je strogo vezana na načela pozitivne logike, ki zahtevajo empirično preverjanje teorije. Friedrich A. Hayek zavrača paradigmo znanstvenega pristopa v družboslovju, ne zato, ker bi bil proces znanstvenega odkrivanja v družboslovju napačen v samem bistvu, ampak ker je zaradi kompleksnosti preučevane problematike nemogoč (Butler 2010, 11–24). Radikalni znanstveni skepticizem, do možnosti znanstvenih vzročno posledičnih odkritij v družboslovju, je temeljna predpostavka Avstrijske perspektive (Butler 2010, 11).

Model racionalnega posameznika, ki zasleduje subjektivni interes je temelj Avstrijske šole in Hayekove filozofije (Butler 2010 24–31). Po mnenju Friedricha A. Hayeka je samo človek, kot posameznik zmožen racionalnega premisleka in sprejemanja racionalnih odločitev (Hayek 1945). Skupinska racionalnost je po mnenju Avstrijske šole mogoča le na podlagi prostovoljnega sodelovanja, saj to pomeni, da posameznike združujejo relativno enaki interesi (Hayek 1991). Posamezniki v tem primeru posedujejo relativno enak sebični interes. Obratno pa skupinska racionalnost v primerih prisilnega sodelovanja odpove. Odločanje na principu centralnega določevalca, ki skuša posameznikove navzkrižje interese korigirati s silo, je

dolgoročno vedno obsojeno na neuspeh, saj je centralni določevalec nezmožen posedovati vse znanje, ki bi omogočilo prepoznavanje in korigiranje interesov (Hayek 1945).

4.3 Primerjava modelov racionalnega posameznika

Primerjava Avstrijskega in Čikaškega modela racionalnega posameznika pokaže, da gre za dva različna koncepta. Avstrijski model racionalnega posameznika zavrača pozitivistične metode, ki predvidevajo empirično testiranje posameznih domnev, saj predpostavljajo, da je družbena realnost tako kompleksna, da je nemogoče razviti točne abstrakcije človekovega delovanja (Butler 2010, 5–19). Avstrijska šola lahko z gotovostjo trdi le, da se človek ravna na podlagi subjektivnega dojetja sveta (Butler 2010, 24). Obratno pa Čikaška šola prisega na empiristične metode in človekovo naravo skuša razložiti na podlagi abstrakcije človekovega vedenja. Model racionalnega posameznika, ki ga je razvila Čikaška šola v sebi implicitno nosi koncept marginalne vrednosti, po kateri je vrednost predmeta objektivna in odvisna od marginalne enote (Rowley 2012, 174). Model racionalnega posameznika, ki ga je razvila Avstrijska šola pa v sebi implicitno nosi koncept subjektivne vrednosti, po kateri vrednost ni objektivna in se ne nahaja v predmetu, ampak jo subjektivno določajo človeški možgani (Butler 2012, 24). Čikaška šola trdi, da je koncept racionalnega posameznika možno posplošiti iz ravni posameznika na raven množic. To trditev Čikaška šola izpelje na podlagi zakona velikih števil, ki predpostavlja, da se večina ljudi vedno ravna racionalno. Neracionalno vedenje je v skupini skoraj vedno marginalno (Friedman 2011). Avstrijska šola zavrača posplošitev koncepta racionalnega posameznika na skupino, saj se ti posamezniki v situacijah v katerih so proti svoji volji ne vedejo racionalno (Hayek 2012). Posplošitev racionalnosti na skupino je mogoča le v primerih, ko posamezniki prostovoljno sodelujejo in si posledično delijo skupni interes.

5 INDIVIDUALIZEM IN SVOBODA

Liberalizem je politična ideologija, ki predpostavlja, da smo ljudje lastniki svojega telesa. Individualna svoboda izhaja iz koncepta samo lastništva (Locke 2010). Avstrijska in Čikaška šola se idejno uvrščajo v liberalno miselno tradicijo. V politični misli Milтона Friedmana in Friedricha Augusta Hayeka mesto osrednje vrednote zaseda individualna svoboda. Tako Milton Friedman, kakor Friedrich A. Hayek individualno svobodo opredeljujeta, kot temeljno vrednoto iz katere izhajajo ostale vrednote (Friedman 2011 in Hayek 2012).

Glavno politično filozofsko vprašanje liberalizma, ki je zaznamovalo dvajseto stoletje, se navezuje na vprašanje, ali je koncept individualnega posameznika združljiv z močno socialno državo, na da bi ta posegala v posameznikovo svobodo (Berlin 1969). Odgovor na zastavljeno vprašanje determinira ločnico med klasičnim in progresivnim liberalizmom (Berlin 1969). Progresivni liberalizem meni, da je soobstoj socialne države in individualne svobode možen. Najbolje je slednjo politično misel artikuliral politični filozof John Rawls v delu *Teorija pravičnosti* (Rawls 2005). Klasični liberalizem meni, da je soobstoj socialne države in individualne svobode nemogoč ter predstavlja kontinuiteto liberalizmu devetnajstega stoletja (Friedman 2011). Najboljšo kritiko progresivnega koncepta svobode in socialne države, predstavlja delo Friedricha A. Hayeka: *Pot v hlapčevstvo* in delo Roberta Nozicka: *Anarhija, država in utopija* (Hayek 1991 in Nozick 2003).

Za razumevanje delitve, liberalizma na klasični in progresivni, je nujno razumevanje notranjih kontradikcij znotraj koncepta svobode. Slednje kontradikcije je najbolje obrazložil britanski filozof Isaiah Berlin v delu *Dva koncepta svobode* (Berlin 1969). Berlin trdi, da različne interpretacije svobode niso plod boljše ali slabše analize koncepta, ampak so posledica razpravljanja o dveh nasprotujočih si konceptih svobode. Po Berlinu obstajata dva, nasprotujoča si koncepta svobode, koncept pozitivne svobode in koncept negativne svobode.

Pozitivna svoboda je razumevanje svobode, kot uresničevanja posameznikovega potenciala in zadovoljevanje njegovih potreb (Berlin 1969, 8). Pozitivna svoboda predpostavlja, da moja svoboda vključuje tvojo svobodo (Berlin 1969, 8–10). Iz tega izhaja družbena nujnost interveniranja v posameznikovo življenje s ciljem zasledovanja družbene predstave pravičnosti. Isaiah Berlin koncept pozitivne svobode povezuje s kontinentalno filozofijo in političnim sistemom, ki sloni na konceptu skupne volje (Berlin 1969, 19). Pozitivna svoboda

enači svobodo z močjo posameznika, da zadovoljuje svoje potrebe (Berlin 1969, 14). Iz te ideje izhaja zavzemanje za aktivno družbeno intervencijo, predvsem v polje ekonomije, kjer naj bi prihajalo do asimetrije moči in socialnih razlik (Berlin 1969, 16). Po Isaiahu Berlinu je progresivni liberalizem utemeljen na konceptu pozitivne svobode (Berlin 1969).

Koncept negativne svobode je utemeljen na odsotnosti prisile ali družbenih ovir, ki posegajo v posameznikovo polje svobode (Berlin 1969, 2). Negativna svoboda predpostavlja, da je moja svoboda omejena s svobodo drugega (Berlin 1969, 19). Slednjo idejo je nazorno formuliralo Vrhovno sodišče Združenih držav Amerike, ki je v primeru fizičnega napada omejilo svobodo napadalca s svobodo žrtve: »Meja moje svobode, da zamahnem z roko, je omejena s svobodo tvoje brade« (Friedman 2011, 15). Isaiah Berlin koncept negativne svobode povezuje z anglosaško filozofsko tradicijo in političnim sistemom, ki predvideva delitev oblasti (Berlin 1969, 4–5). Koncept negativne svobode zavrača državno intervencijo v polje ekonomije, saj so poslovne odločitve posameznikov in ostalih pravnih akterjev, vedno prostovoljno dogovorjene. Po Isaiahu Berlinu je klasični liberalizem utemeljen na konceptu negativne svobode (Berlin 1969). Milton Friedman in Friedrich A. Hayek svobodo razumeta v okviru koncepta negativne svobode.

5.1 Koncept svobode Milтона Friedmana

»Predsednik Kennedy je med svojim inavguracijskim govorom izrekel, kasneje mnogokrat citiran, stavek: "Ne sprašuj, kaj lahko tvoja država stori zate – vprašaj se, kaj ti lahko storiš za svojo državo"« (Friedman 1962, 4). Milton Friedman zavrača Kennedyjev citat in ga označuje za posebitev paternalistične logike: »Svoboden človek se ne bo spraševal, kaj lahko zanj naredi država niti, kaj lahko on stori za državo. Raje se bo vprašal, "kaj lahko jaz in moji rojaki storimo s pomočjo države", kar nam bi pomagalo zmanjšati individualna bremena, dosežati številne skupne cilje in predvsem, varovati našo svobodo« (Friedman 1962, 4). Friedmanovo pojmovanje svobode je skladno z Berlinovim konceptom negativne svobode. Friedman koncept svobode utemeljuje, kot odnos med ljudmi: »Svobodo, kot vrednoto gre razumeti v okviru odnosov med ljudmi; ni mišljena za primer Robina Crusoea na izoliranem otoku (brez tovariša Petka). Robinson se na svojem otoku srečuje z omejitvami, ima omejeno moč in le omejeno število alternativ, kjer svoboda ni tolikšen problem, kot je v naši diskusiji« (Friedman 2011, 11). Obenem zavrača vidike svobode, ki jih Berlin označuje za značilnosti pozitivnega koncepta svobode: »V družbi na podoben način, svoboda sama še ne zapoveduje kaj posameznik počne s svojo svobodo; ne gre za etični atribut, ki bi bil za vse enak. Glavna

naloga liberalca je, v bistvu ta, da ukvarjanje s problemi etike prepušča posamezniku« (Friedman 2011, 11). Friedman koncept negativne svobode zagovarja z besedami: »Liberalec ima človeka za nepopolno bitje. Na problem organizacije družbe gleda iz vidika preprečevanja "slabim" ljudem, da delajo škodo, kot omogoča "dobrim" ljudem, da delajo korist; seveda so "slabi" in "dobri" ljudje lahko eni taisti, odvisno kdo o njih presoja« (Friedman 2011, 18). Navedeni citat vsebuje posredno zahtevo po političnem sistemu, ki bo preprečeval koncentracijo moči, kar je temeljna predpostavka koncepta negativne svobode. Friedman kritiko pozitivnega koncepta svobode nadaljuje s zavračanjem progresivne ideje delitve svobode na politično in ekonomsko. Po Friedmanu sta politična in ekonomska svoboda povezana koncepta:

Državljan Velike Britanije, ki se mu po drugi svetovni vojni zaradi deviznih predpisov ni bilo omogočeno preživeti počitnic v Združenih državah Amerike, je bil prikrajšan za osnovne svoboščine povsem enako kot ameriški državljan, ki mu ni bilo dovoljeno letovanje v Rusiji zaradi svojih političnih pogledov. Prvemu so bile svoboščine omejene zaradi gospodarskih, drugemu zaradi političnih omejitev, vendar pa bistvenih razlik med obema ni (Friedman 2011, 8).

Miltonu Friedmanu v delu Kapitalizem in svoboda trdi, da je svoboda enoten koncept (Friedman 2011, 7). Lahko ga razstavimo na politično in ekonomsko komponento. A to ne pomeni, da smo s tem vzpostavili svobodne družbe (Friedman 2011, 8). Po Friedmanu je svobodna družba možna samo v okviru enotnega koncepta svobode (Friedman 2011, 7–22).

Milton Friedman razvije idejo po kateri je ekonomska svoboda nujen predpogoj za razvoj politične svobode. Friedman navaja, da je politična svoboda stranski produkt ekonomske svobode, ki nastane zaradi dekoncentracije moči, ki jo povzroča tržna konkurenca: »Gledano s pozicije sredstva, ki pripomore k politični svobodi, je ekonomska ureditev pomembna zaradi njenih posledic za koncentracijo ali razpršitev moči. Gospodarstvo, ki počiva na neposrednih ekonomskih svoboščinah, to je konkurenčnem kapitalizmu, istočasno podpira tudi politično svobodo« (Friedman 2011, 9).

Po mnenju Milтона Friedmana je ekonomska svoboda nujen, vendar nezadosten pogoj za razvoj politične svobode:

Sama zgodovina očitno kaže, da je kapitalizem nujen pogoj za politično svobodo. Očitno pa ni zadosten pogoj. Fašistična Italija ter fašistična Španija, Nemčija v

različnih razdobjih zadnjih sedemdeset let, Japonska pred prvo in drugo svetovno vojno, carska Rusija v desetletjih pred prvo svetovno vojno – so bile družbe, ki jih verjetno ne moremo prištevati med politično svobodne. Vendar je v vsaki od njih bilo zasebno podjetništvo dominantna oblika organiziranosti. Drži pa, da so v teh družbah imeli meščani precej več svobode kot meščani moderne totalitarne države, kakršna je Rusija ali nacistična Nemčija, v kateri je ekonomski totalitarizem kombiniran s političnim totalitarizmom (Friedman 2011, 9).

5.2 Koncept svobode Friedricha Augusta Hayeka

Našo lastno uporabo besede svoboda moramo najprej zoperstaviti pojmovanju, ki je sicer splošno prepoznano kot posebno. Gre za to, kar navadno imenujemo "politična svoboda", torej za sodelovanje ljudi pri izbiranju njihovih oblasti, sodelovanje v zakonodajnem procesu in sodelovanje pri nadzoru njunega izvajanja. Politična svoboda je izpeljana iz uporabe našega koncepta svobode na skupine ljudi kot celote in pomeni neke vrste kolektivno svobodo (Hayek 2012, 7).

Friedrich August Hayek je v razpravo o razumevanju svobode vnesel lucidno kritiko progresivnega pojmovanja svobode, ki svobodo reducira na koncept političnih svoboščin. Hayek v delu *Ustava za svobodo in Pot v hlapčevstvo* dokazuje, da je delitev enotnega koncepta svobode, na dva medsebojno neodvisna koncepta svobode; politično svobodo in ekonomske svobode, nemogoča (Hayek 2012). Tako v *Ustavi za svobodo* trdi, da je politična svoboda pomembna, vendar ni ključni faktor, ki ljudi loči na svobodne in nesvobodne: »Stežka lahko ubranimo trditev, da prebivalci District of Columbia oziroma tuji rezidenti v Združenih državah Amerike oziroma ljudje, ki so premladi, da bi imeli volilno pravico, ne uživajo polnih osebnih svoboščin samo zato, ker ne delijo politične svobode« (Hayek 2012, 7). Hayek trdi, da je koncept svobode neločljiv od koncepta prisile in da razumevanje vloge prisile določa razumevanje svobode. Hayek svobodo razume, kot odsotnost prisile, oziroma osebni prostor v katerega nima nihče pravice posegati (Hayek 2012, 147–177). V tem pojmovanju se Hayekovo pojmovanje svobode enači s Berlinovim pojmovanjem negativne svobode.

Friedrich A. Hayek je zavračanje progresivnega pojmovanja svobode utemeljil v okviru dveh miselnih tokov. Po prvem je progresivno pojmovanje svobode, ki svobodo enači z možnostjo delovanja, filozofsko utemeljeno nekonsistentno in polno nelogičnosti (Hayek 2012, 1–48). Kot smo že nakazali politična svoboda, na kateri je utemeljeno progresivno pojmovanje

svobode, ni ključnega pomena, da lahko trdimo, da je neka družba svobodna. Prebivalci District of Columbia nimajo zelo omejeno politično svobodo, pa vendar ne moremo trditi, da so nesvobodni (Hayek 2012, 7). Progressivni koncept svobode, poleg politične svobode, sestavlja predstava po kateri je svoboda enačena z možnostjo delovanja oziroma uresničitvijo naših želja:

To je podobno razlagi svobode kot moči, ki je na voljo za dosego vsega, kar si pač zaželim. / .../ V Združenih državah Amerike so jo kot osnovo za svojo politično filozofijo na široko sprejeli v "liberalnih" krogih. Voditelji "progresivcev", kot J. R. Commons in John Dewey, so razširili ideologijo, po kateri je "svoboda moč, moč, na voljo za početje določenih stvari" in po kateri "zahteva svobode pomeni zahtevo po moči, izostanek prisile pa le kot "negativno stran svobode" in jo je treba vrednotiti le kot sredstvo za svobodo, ki pomeni moč (Hayek 2012, 12–13).

Slednje pojmovanje svobode je po Hayeku zgrešeno, saj s podanim konceptom lahko opravičimo vsako državno intervencijo v polje privatnega (Hayek 2012, 1–17). Po Hayeku je progresivna povezava med svobodo in močjo napačna, saj smo v številnih primerih ljudje omejeni, a ne moremo trditi, da smo nesvobodni. Po mnenju Hayeka se vsi strinjamo, da je plezalec, ki se je v gorski steni zaplezal popolnoma nemočen, le malo ljudi pa je pripravljeno trditi, da je nesvoboden. Progressivno enačenje svobode z zahtevo po moči je napačno, saj svoboda ne pomeni idealnega izida oziroma koncept svobode ni enak konceptu uresničitve želja (Hayek 12–13). Odločitev za svobodo ne proizvede vedno idealnega rezultata. Nekdo se svobodno lahko odloči za samomor, vendar bi pri tem težko trdili, da s tem dejanjem izkazuje moč. Hayek je mnenja, da je povezava med močjo in svobodo pasivna, polje svobode določa odsotnost prisile (Hayek 2012).

V okviru drugega miselnega toka je Friedrich A. Hayek pokazal na nerazdružljivost koncepta politične in ekonomske svobode. V delu Pot v Hlapčevstvo je pokazal, da korozija ekonomske svobode nujno vodi v korozijo politične svobode (Hayek 1991). Po Hayeku ima institut centralnega planiranja s ciljem zagotavljanja socialne države, kot cilja progresivnega pojmovanja svobode, notranjo tendenco nenehne rasti¹⁷ (Hayek 2012, 379–401). V kolikor ne pride do političnih pritiskov in zahtev po zmanjševanju centralnega planiranja, oziroma omejevanja rasti socialne države, ima ta tendenco postopnega konvergiranja v totalitarno

¹⁷ Tu lahko naredimo povezavo z Misesovo idejo rasti birokracije.

državo (Hayek 1991). Po Hayeku tendenca po centralnem planiranju paradoksalno izhaja iz racionalizma, ki skuša osmisliti realnost sveta, rezultati, ki jih centralni plan prinaša pa so v nasprotju s cilji racionalizma (Hayek 1991). Hayek navaja Mussolinijeve besede: »Mi smo ugotovili prvi: višje kot so oblike civilizacije, večje morajo biti omejitve svobode« (Hayek 1991, 55). Po Hayeku spodjedanje ekonomske svobode nujno vodi v spodjedanje politične svobode, kar je ugotovil že Hilaire Belloc: »Če nadzorujemo proizvodnjo dobrin, je to tako, kot če bi nadzorovali človeško življenje samo« (Hayek 1991, 99). Hayek nadaljuje, da vsako planiranje vodi v totalitarno državo, saj je planiranje brez uporabe prisile, z namenom implementacije in evalvacije neučinkovito. »Tistim planerjem, ki znajo praktično razmišljati, je bolj ali manj jasno, da je na ta način gospodarstvo mogoče nadzorovati samo v diktaturi« (Hayek 1991, 99). Dejstvo, da spodjedanje ekonomskih svoboščin vodi v spodjedanje političnih svoboščin so, po Hayeka, do potankosti poznali Ruski revolucionarji. Tako Hayek navaja besede Trockima: »V državi, v kateri je Država edini delodajalec, pomeni opozicija smrt s počasnim stradanjem. Staro načelo: kdor ne dela, naj ne je, je zamenjalo novo: kdor ne uboga naj ne je« (Hayek 1991, 131).

5.3 Primerjava avstrijskega in čikaškega koncepta svobode

Milton Friedman in Friedrich August Hayek svobodo konceptualizirata, kot odsotnost prisile drugega (Friedman 2011 in Hayek 2012). Friedmanov in Hayekov koncept svobode vsebinsko sovpada z Berlinovim konceptom negativne svobode, po katerem je meja moje svobode, meja tvoje svobode (Berlin 1969). Friedman in Hayek zavračata progresivno delitev koncepta svobode na politično in ekonomsko svobodo (Hayek 2012). Koncept politične svobode označujeta za nezadostno merilo za ocenjevanje, ali je neka družba svobodna. Pri tem Friedman trdi, da mladoletni v Združenih državah Amerike ne posedujejo političnih pravic, zato so politično relativno nesvobodni, a vendar ne moremo trditi, da ne živijo v svobodni družbi (Friedman 2011). Po mnenju Friedmana je progresivno enačenje svobode s politično svobodo neutemeljeno. Friedrich A. Hayek podobno trdi, da so prebivalci District of Columbia prikrajšani za politične pravice, vendar ne moremo trditi, da živijo v nesvobodni družbi (Hayek 2012). Milton Friedman in Friedrich A. Hayek zavračata tudi progresivno idejo, po kateri je svoboda enačena z močjo, oziroma je opredeljena kot sposobnost zadovoljitve želja. Takšna definicija je po Friedmanu in Hayeku napačna, saj smo ljudje v življenju soočeni s številnimi omejitvami, na katere nimamo vpliva. Friedman in Hayek trdita, da ljudje v okviru te definicije ne bomo nikoli svobodni (Friedman 2011 in Hayek 2012).

Po Miltonu Friedmanu je svoboda enoten koncept. Lahko ga razstavimo na politično in ekonomsko komponento, a to ne pomeni, da smo s tem vzpostavili svobodne družbe (Friedman 2011, 7–22). Svobodna družba nujno vsebuje politično svobodo in ekonomsko svobodo. Friedman pri tem trdi, da je politična svoboda stranski produkt ekonomske svobode, saj ekonomska svoboda pomeni konkurenčno ekonomsko okolje, ki povzroča disperzijo družbene moči (Friedman 2011, 108–119). Podoben uvid je razvil Friedrich A. Hayek, ki svobodno družbo pogojuje s sočasno prisotnostjo politične in ekonomske svobode. Podobno kot Friedman razvije misel, po kateri je politična svoboda odvisna od prisotnosti ekonomske svobode (Friedman 2011 in Hayek 2012). V knjigi *Pot v hlapčevstvo* predstavi idejo, po kateri erozija ekonomske svobode vodi v erozijo politične svobode.

6 TRG

»Glavni dosežek ekonomije je v tem, da nam je priskrbela teorijo miroljubnega sodelovanja med ljudmi (Ludwig von Mises)«.

V sedemnajstem stoletju je bila vodilna ekonomska doktrina merkantilizem, ki je v dobršni meri temeljila na ekonomskem intervencionizmu (Rosanvallon 1998, 10–70). Glavni ideolog merkantilizma v sedemnajstem stoletju je bil francoski finančni minister Jean Baptiste Colbert, ki je skušal spodbujati francosko proizvodnjo in trgovino (Rosanvallon 1998, 10–70).

Po anekdoti je nekega dne, v želji zagona francoskega gospodarstva, sprejel skupino francoskih gospodarstvenikov, ki jih je vodil gospod Le Grande. Na vprašanje ministra, "Kako vam država še lahko pomaga, da bo posel cvetel?" je gospod Le Grande odgovoril: "Laissez – nous faire" (Pustite nas). Omenjeno misel je kasneje populariziral francoski fiziokrat Vincent de Gournay: "Laissez-faire, laissez passer, le monde va a lui meme." (Pustite naj deluje, svet se vrti sam) Besedna zveza Laissez - faire je z razvojem liberalizma postala bojni klic proti merkantilizmu (Teougeout v Rosanvallon 1998, 68).

Vzporedno s fiziokratsko kritiko državnega intervencionizma v Franciji, se je proti koncu sedemnajstega stoletja na škotskem zgodil Kopernikov preobrat v moralni filozofiji. Škotsko razsvetljenstvo je pod vplivom Davida Huma in Adama Smitha začela razvijati teorijo morale, ki je sprejela dejstvo o nepopolnosti človeškega bitja (Rosanvallon 1998, 39–87). Skušalo je ugotoviti s katerimi institucijami bi človeške napake kanalizirali tako, da bi služile javni koristi. Osnove za opredelitev spontanega reda, sistema, ki deluje brez državnega nadzora, je prvi opredelil Bernard Mandeville v Basni o čebelah. Slednjo idejo je nadalje razvil Adam Smith v Bogastvu narodov (Rosanvallon 1998, 39–87). Smith je trg opredelil, kot spontani red, ki je možen samo regulacije in najbolje deluje, ko država vanj ne posega (Smith 2010). Adam Smith trdi, da tržno urejanje družbenih problemov, pogosto vodi v splošno družbeno korist:

Ker se vsak posameznik na vso moč trudi uporabljati kapital za vzdrževanje domače dejavnosti in jo usmerja tako, da bi njen produkt imel čim večjo vrednost, se vsak posameznik neogibno silno trudi, da bi bil letni dohodek družbe čim večji. Večinoma

sicer nima namena podpirati javno korist in tudi ne ve, v kolikšni meri jo podpira. S tem, da rajši kakor tujo vzdržuje domačo dejavnost, samo skrbi za svojo varnost; in ko to dejavnost usmerja tako, da bi njen produkt imel čim večjo vrednost, spet skrbi samo za svoj dobiček, in kakor v številnih drugih ga tudi v tem primeru vodi nevidna roka, da podpira cilj, ki sploh ni del njegovega namena. Za družbo pa nikakor ni vedno slabo, da tega ne dela z namenom. Kadar se človek trudi zase, pogosto podpira družbeno korist veliko učinkoviteje kakor takrat, ko si resnično prizadeva zanjo. Še nikdar nisem slišal, da bi bili tisti, ki hlinijo, da trgujejo za splošno blazinijo, naredijo dosti dobrega (Smith 2010, 296–297).

6.1 Sayev zakon – optimalnost tržnega delovanja

V devetnajstem stoletju se je pod vplivom idej škotskega razsvetljenstva razvil liberalizem. Glavna referenčna točka iz katere se je liberalizem utemeljeval, je postala politična ekonomija, katere glavni fokus je postala analiza trga. Politična ekonomija je že zgodaj naletela na problematiko Sayevega zakona trga, ki še danes v veliki meri določa delitev znotraj liberalizma na klasični liberalizem in progresivni liberalizem. Po prepričanju Čikaške šole in Milтона Friedmana trgi dolgoročno vedno delujejo optimalno. Enakega mnenja je tudi Avstrijska šola in Friedrich A. Hayek. Zato obe šoli uvrščamo med podpornike klasičnega liberalizma.

Temeljno vprašanje znotraj klasične politične ekonomije, ki je še do danes ostalo odprto in predstavlja polje intelektualnega konflikta, je vprašanje veljavnosti Sayevega zakona trga (Sušljan 2004). Zakon je dobil ime po svojem avtorju, francoskem klasičnem ekonomistu Jean – Baptiste Say (1767–1832). Sayev zakon trga pravi, vsak akt prodaje v bistvu pomeni tudi akt nakupa (Sušljan 2001b). Po Sayevem zakonu ponudba ustvarja svoje povpraševanje. Vsak akter na trgu, ki nekaj prodaja s tem že kupuje. Mizar, ki prodaja na trgu mize je s prodajo obenem kupec lesa, smole, delavne sile, laka, žebljev. V kolikor izdelka ne more prodati po želeni ceni, ga trg, preko instrumenta ponudbe in povpraševanja prisili k znižanju cene. Posledično se znižajo cene tudi dobrinam, po katerih mizar povprašuje: les, smola, delovna sila, lak, žebli. Trg se torej vedno sam regulira in išče tržno ravnotežje. Po Sayevem zakonu trga so sicer možna krajša neskladja med ponudbo in povpraševanjem na trgu, saj mora ponudba in povpraševanje doseči novo ravnotežje, vendar Sayev zakon trga izključuje daljša tržna neravnovesja (Sušljan 2004). Jean Baptiste Say je v klasično politično ekonomijo uvedel prepričanje, da se v procesu produkcije vedno ustvari dovoljšna količina dohodka, da

se proizvedeni output vedno kupi, ali povedano drugače, Sayev zakon trga izključuje možnost hiperprodukcije (Sušjan 2001a).

Glavno sporočilo Sayevega zakona je, da sam tržni mehanizem ne povzroča dolgotrajnih kriz, saj v svojem bistvu vsebuje mehanizem samoregulacije. Takšen avtomatski korekturni mehanizem, ki je rezultat spontanega reda lahko povzroči samo kratkotrajne krize, medtem ko so dolgotrajne krize po prepričanju podpornikov Sayevega zakona rezultat delovanja monopolnih igralcev, kot so centralna banka ali državne intervencije, ki povzročajo distorzije na trgu in preprečujejo delovanje tržnega mehanizma (Sowell 2006).

Prvi, ki je podal kritiko Sayevega zakona trga, je bil angleški klasični ekonomist Thomas Robert Malthus (1766–1834). Malthus je v ekonomsko teorijo uvedel koncept efektivnega povpraševanja, s katerim je zavrnil Sayev zakon trga (Sušjan 2001b). Nasprotoval je ideji, da vsak akt prodaje vedno obenem pomeni akt nakupa (Sušjan 2001b). Po prepričanju Thomasa R. Malthusa karakteristike Sayevega zakona trga veljajo samo za obnašanje delavstva, saj to svoje mezde vedno porabi za nakup dobrin. Obratno pa karakteristike Sayevega zakona trga ne veljajo za razred kapitalistov, saj ti celotnega profita ne porabijo za nakup. Posledično je po Thomasu R. Malthusu prosto tržni sistem nagnjen h krizam, ki so posledica hiperprodukcije (Sušjan 2001a). Na trgu se torej občasno pojavijo presežki, ki jih je nemogoče prodati. Thomas R. Malthus je rešitev za neskladje med proizvodnjo in povpraševanjem videl v neproduktivnih razredih (Sušjan 2001b). Neproduktivni razred je v osemnajstem in devetnajstem stoletju v Veliki Britaniji predstavljala aristokracija, ki naj bi bila po Malthusovem prepričanju odločilni faktor za preprečevanje hiperprodukcije. S svojim privilegiranim statusom naj iz trga pobirala presežke, ki jih ustvarijo kapitalisti.

Večina klasičnih političnih ekonomistov je Malthusovo teorijo efektivnega povpraševanja zavrnilo, kot neutemeljeno. Teorija efektivnega povpraševanja je sprožila intelektualno izmenjavo med Thomasom R. Malthusom in ekonomistom Davidom Ricardom (Sowell 2006). Britanski klasični ekonomist David Ricardo (1772–1823) je Malthusovo teorijo efektivnega povpraševanja zavrnil (Sušjan 2001b). David Ricardo je bil privrženec Sayevega zakona trga in je trdil, da akumulacija s strani kapitalistov ravno tako, vedno pomeni povpraševanje. Kapitalisti povprašujejo vedno po potrošnih dobrinah ali po investicijskem blagu (Sušjan 2001a). Povedano drugače, kapitalisti vedno akumulirane presežke potrošijo in denarja ne skrivajo pod vzglavnikom, ampak ga investirajo v neposredne naložbe ali posredno preko bančnih depozitov. Hiperprodukcija po teoriji Davida Ricarda ni možna.

Večina klasičnih ekonomistov je pristajala na Sayev zakon trga in zavračala Malthusovo teorijo efektivnega povpraševanja. Sayev zakon trga je podpiral tudi britanski klasični ekonomist John S. Mill (1806–1873) (Sowell 2006). Sayev zakon je pod vprašaj postavil tudi švicarski klasični ekonomist Jean Charles Leonard de Sismondi (1773–1842), ki je prvi opozoril na cikličnost ekonomske rasti (Sowell 2006). V kasnejši ekonomiji, ki je utemeljena na metodologiji marginalistične revolucije je prevladal Sayev zakon. Teorijo efektivnega povpraševanja je v času velike depresije kratkoročno obudil britanski ekonomist John Maynard Keynes (1883–1946), vendar je z neoklasično sintezo ponovno prevladal Sayev zakon (Sowell 2006).

6.2 Čikaško razumevanje tržnega ravnotežja

V knjigi *Kapitalizem in svoboda* Friedman navaja: »Ta knjiga diskutira o različnih pomembnih rečeh. Njena glavna tema je vloga konkurenčnega kapitalizma – organiziranega kot celote vseh ekonomskih aktivnosti zasebnih podjetij, delujočih na svobodnem trgu – kot svobodnega gospodarskega sistema, ki je nujen predpogoj za politično svobodo« (Friedman 2012, 26). Po mnenju Milтона Friedmana trgi praviloma delujejo optimalno. V okviru čikaške ekonomske teorije se trgi, ki delujejo v okolju konkurenčnega kapitalizma samo regulirajo. Milton Friedmana in čikaška šola sprejemata predpostavke Sayevega zakona.

»V osnovi obstajata le dva načina koordinacije ekonomskih aktivnosti milijonov posameznikov. Eden je centralno upravljanje, vključno s prisilo-tehnika ki se jo poslužuje vojska in moderna totalitarna država. Drugi je prostovoljno sodelovanje posameznikov – tehnika prostega trga« (Friedman 2011, 12). Glavno vprašanje, ki si ga Milton Friedman zastavlja je kateri način urejanja družbenih problemov omogoča večjo stopnjo individualne svobode. Iz predpostavke, da tržni instrumenti skoraj vedno delujejo, Milton Friedman izpelje odgovor, da ne obstaja nobenega racionalnega vzroka, da ne bi trgu prepustili koordinacije vseh družbenih aktivnosti s izjemo sodstva, administracije, zagotavljanja varnosti in področji na katerih prihaja do tržnega nedelovanja (Friedman 2011, 11). Milton Friedman trdi, da v kolikor je cilj individualna svoboda posameznika, trg najbolje koordinira družbene procese. Po Friedmanu, je velika prednost tržnega urejanja družbenih vprašanj dejstvo, da je trg brezosebni mehanizem in brez centralne avtoritete. V družbi, ki je organizirana na tržnih principih, je diskriminacija, oziroma nasilje nad svobodo ljudi ovirano: »Obstaja nedvomno zgodovinsko dejstvo po katerem je razvoj kapitalizma pripeljal do občutnega zmanjšanja zapostavljenosti ljudi določene veroizpovedi, barve kože ali sociološkega položaja, ki so pred

tem bili diskriminirani« (Friedman 2011, 99). Trg je po Miltonu Friedmanu instrument družbene osvoboditve zapostavljenih skupin, saj jim omogoča preživetje. Friedman trdi, da se ne osebno tržnega mehanizma manifestira: »Beli rasist ne ve, ali je moko, ki jo kupuje v trgovini, pridelal jud ali črнец« (Friedman 2011, 100).

Milton Friedman nasprotuje, državnim intervencijam v tržno ravnotežje, ki jih vlada utemeljuje z agendo preprečevanja revščine, promocije svobode ali socialne pravičnosti (Friedman 2011, 177–190). Friedman v Kapitalizmu in svobodi trdi, da državni intervencionizem v polje optimalnega delovanja trga vodi v družbene rezultate, ki so nasprotni ciljem, ki jih vlada poda v agendi (Friedman 2011). Kot primer navaja minimalno plačo. Uvedba minimalne plače naj bi po predstavi politikov zvišala življenjsko raven najslabše plačanih delavcev, vendar v realnosti povzroči, da delodajalci ne zaposlijo novih delavcev, katerih produktivnost je nižja od arbitrarno postavljene urne postavke (Friedman 2011, 177–190). Tržno nedelovanje oziroma nepopolna zaposlenost delavcev in resursov, je po mnenju Friedmana najpogosteje rezultat državnega intervencionizma države v ekonomijo (Friedman 2011, 119). Friedman tržna neravnotežja so posledica državnih intervencij ali monetarnih intervencij centralne banke (Friedman 2011, 37–56).

Poleg tržnih neravnotežji, ki so po mnenju Milтона Friedmana posledica državnih intervencij, Friedman dopušča tudi občasna tržna neravnotežji, ki so rezultat nedelovanja trga (Friedman 2011, 37–40). V primerih tržnega nedelovanja se je po Miltonu Friedmanu potrebno vprašati, kakšne bodo posledice državnega intervencionizma (Friedman 2011, 37–56). Po prepričanju Milтона Friedmana je nedelovanje trga zanemarljivo z nedelovanjem države, oziroma s potencialnimi tržnimi neravnotežji, ki bi nastale z državnimi intervencijami na trg (Friedman 2011, 85–108). Po prepričanju Čikaške šole se je skladno z njihovo metodologijo, vedno potrebno vprašati o stroških in koristih poseganja na trg (Friedman 2011, 85). Državna intervencija je po mnenju Milтона Friedmana dobrodošla v primerih tržnega nedelovanja, oziroma ko nastanejo negativne eksternalije (Friedman 2011, 190).

6.3 Avstrijsko razumevanje tržnega ravnovesja

Friedrich August Hayek in Avstrijska šola v celoti sprejemajo Sayev zakon trga. Po mnenju Friedricha A. Hayeka je trg, v okviru tržnega kapitalizma, vedno sposoben samoregulacije (Butler 2010, 11–19). Po mnenju Hayeka je državni intervencionizem grob poseg v individualno svobodo in povzroča družbene izgube. Po Hayeku je državni intervencionizem s ciljem optimiziranja tržnega rezultata nemogoč, saj politični odločevali ne posedujejo znanja

o potrebah prebivalstva (Butler 2010, 38–47). Po prepričanju Friedricha Hayeka je tržno planiranje s ciljem boljšega tržnega delovanja nemogoče (Butler 2010, 38–47). To idejo je Hayek utemeljil v delu Raba znanja v družbi.

Kakor pravi Hayek pa v tem primeru ne šteje znanstvena vednost, temveč neorganizirana vednost določenih okoliščin v nekem času in na nekem kraju. Osrednje vprašanje ekonomije je, kako pravzaprav spontano medsebojno delovanje nekega števila ljudi, od katerih vsak obvladuje le določene dele znanja, ustvari okoliščine, ki bi jih lahko dosegel le nekdo, ki bi v eni osebi združeval znanje vseh teh posameznikov (Hayek v Leube 2012, 76).

Centralni plan in državne intervencije na trg so po Hayeku vedno obsojene na neuspeh, saj ne glede na nivo znanstvene utemeljitve, ne posedujejo znanja vseh ljudi, da bi zasledovali optimalno rešitev družbenega problema. Obratno pa Hayek trdi, da trg ponuja rešitev disperzije znanja v družbi, z instrumentom cenovnega mehanizma.

V naši družbi, v kateri je poznavanje določenih dejstev razpršeno med veliko ljudi, je cenovni sistem edini mehanizem, ki posreduje podatke. Mehanizem cen je sistem signalov, ki nas postavlja v položaj, v katerim se prilagajamo okoliščinam in izkustvom, o katerih ne vemo ničesar. Vsa naša moderna ureditev in blaginja se zanašata na možnost, da se zmoremo prilagajati procesom, ki jih ne poznamo (Hayek v Leube 2012, 76–77).

Cenovni mehanizem je po Hayeku bistvena prednost trga pred planom, saj omogoča koordinacijo informacij med tržnimi akterji. Višja cena pšenice je signal, ki nam pove, da se je povpraševanje po tej dobrini v odnosu do ponudbo povečalo. Tržni akterji tako dobijo informacije; a) potrošnjo pšenice je potrebno zmanjšati; b) za pšenico je potrebno najti substitut; c) vlaganje v proizvodnjo pšenice je tržno zanimivo. Vse te informacije je tržni akter prejel s strani trga, brez da bi opravil resnejši razmislek (Leube 2012).

Avstrijska šola trg pojmuje kot katalaktičen sistem na katerem je mogoče opravljati menjavo blaga in storitev. Avstrijska šola je mnenja, da tudi če bi obstajal posameznik ali računalnik, ki bi lahko preračunal veliko količino podatkov o proizvodnji in porabi, centralno planiranje ne bi bilo mogoče, ker ljudje svoje odločitve o nakupih sprejemamo spontano in subjektivno. Avstrijska šola zanika obstoj objektivne kategorije, saj naj bi vsak človek odločitve sprejemal na podlagi subjektivnega koncepta vrednosti. Avstrijska šola trdi, da človek stvari ceni

subjektivno. Posledično ni mogoče planirati objektivnih potreb prebivalstva (Leube 2012, 77–78).

6.4 Primerjava razumevanja trga

Milton Friedman in Friedrich A. Hayek trg razumeta, kot sistem s katerim, se na tržni način rešujejo družbeni problemi (Friedman 2011 in Hayek 2012). Avstrijska in Čikaška ekonomska šola sta načelna podpornika Sayevega zakona trga. Vera Milтона Friedmana in Friedricha Augusta Hayeka v prosti trg ni utemeljena na utilitaristični ideji družbenega blagostanja, ampak na ideji svobode, ki jo promovira tržno reševanje družbenih vprašanj (Friedman 2011 in Hayek 2012). Tako Hayeka, kakor Friedmana štejemo med konsekvencialistične liberalce, saj prosti trg utemeljujejo na politični ideji, da ta spodbuja svobodo. Po prepričanju Milтона Friedmana in Friedricha Augusta Hayeka trg omogoča dekoncentracijo družbene moči in omogoča razvoj svobodne družbe (Friedman 2011 in Hayek 1991). Po mnenju obeh ekonomskih šol prosti trg omogoča razvoj politične svobode, ki je strogo vezana na vprašanje ekonomske svobode (Friedman 2011 in Hayek 2012). Kljub površinski enotnosti glede koncepta prostega trga je ta v Avstrijski ekonomski šoli in Čikaški ekonomski šoli različno utemeljen. Čikaška ekonomska šola, idejo prostega trga utemeljuje na ideji, da ta omogoča svobodno družbo, ki temelji na prostovoljnem sodelovanju. Čikaška šola prosti trg utemeljuje, z analizo stroškov in koristi, ki jih proizvaja prosti trg v primerjavi z alternativnimi sistemi (Friedman 2011, 99–181). Avstrijska šola iz predpostavk kritičnega racionalizma trdi, da je prosti trg edina optimalna rešitev problema razpršenosti znanja v družbi (Butler 2010, 24).

7 DRŽAVA

Država je politična organizacija, ki si po Webrovi definiciji, lasti monopol moči. Država slednji monopol izvaja na določenem ozemlju in nad določenimi prebivalstvom. Webrova definicija države je imela odločilen vpliv na koncept države, ki sta ga razvila čikaška in avstrijska šola.

7.1 Friedmanov koncept države

»Če prepustimo zvezni vladi v upravljanje Saharo, bo v petih letih primanjkovalo peska« (Milton Friedman).

Milton Friedman in čikaška šola državo razumejo v okviru Webrovega koncepta monopola moči. Država je monopolist, ki lahko zaradi institucionalnega ustroja in možnosti prisile poseže v tržno določene rezultate (Friedman 2011, 22). Milton Friedman izhajajoč iz svobode, kot temeljne vrednote človekove eksistence deli klasično liberalno prepričanje, da je vsak monopol potencialni sovražnik svobode (Friedman 2011, 119). Država pa je zaradi svoje strukture v historični perspektivi največji monopolist na trgu (Friedman 2011, 22–37). Posledično je v Friedmanovi perspektivi država potencialno največji sovražnik svobode. Friedmanov skepticizem do države nas napeljuje v razmislek, pod kakšnimi pogoji in v kakšnem okviru je lahko država sploh upravičena? Milton Friedman odgovarja, da naj država obstaja na področjih, kjer prihaja do nepopolnosti tržnih rezultatov. (Friedman 2011, 177– 190) Nepopolnost trga ustvarja družbene izgube in področja brezvladja. Ključno vprašanje po mnenju Milтона Friedmana je, kakšna oblika družbene organiziranosti na določenem področju je večja grožnja svobodi (Friedman 2011, 7). Ali je to nepopolnost tržnih izidov in brezvladje, ali državni monopol. Izhajajoč iz metode tehtanja stroškov in koristi Milton Friedman določi pet področji, kjer je družbena organiziranost v okviru države manjša grožnja svobodi, kot bi bila tržna oblika organiziranosti (Friedman 2011, 22–37). Model države, ki po mnenju Milтона Friedmana maksimizira svobodo posameznika zavzema področja: sodstva in državna administracija, obramba, javne dobrine, preprečevanje negativnih ekstranalij in zaščita otrok in invalidov (Friedman 2011, 22). Friedmanov model države lahko klasificiramo v kategorijo minarhističnega modela države oziroma vitke države.

7.1.1 Administracija in sodstvo

Prestolonaslednik je nekega dne potožil Quesnayu, da je kraljevsko dolžnost težko opravljati, kraljevi zdravnik pa se ni strinjal. "E kaj pa bi dejal, če bi bil kralj?" je vprašal prestolonaslednik. "Gospod," je dejal Quesnay, "nič ne bi delal." "Kdo pa bi vladal?" je nadaljeval prestolonaslednik. "Zakoni," je odvrnil Quesnay. S to anekdoto velikokrat okarakteriziramo liberalizem (Rosanvallon 1998, 82).

Po Miltonu Friedmanu je primarna naloga države zagotavljanje ustreznega pravnega okvirja, znotraj katerega se lahko prostovoljno sklepajo pogodbe med posameznimi subjekti (Friedman 2011). V Čikaški perspektivi je glavna naloga države oblikovanje pravnega sistema, ki definira privatno lastnino in nadzoruje izvajanje pogodb. Slednjo tezo potrjuje tudi marksistični sociolog Claus Offe v delu *Teze za utemeljitev koncepta kapitalistične države in za materialistično raziskovanje politike* (Offe 2010).

Friedman obstoj sodstva in administracije utemeljuje konsekvencialistično. Neobstoj instituta pravne države, ki zagotavlja spoštovanje prostovoljno sklenjenih pogodb, bi vodilo v kršenje posameznikove svobode (Friedman 2011, 22–37). Obstoj države na področju administracije in sodstva je po mnenju Friedmana temeljni pogoj svobodne družbe. Glavna ideja koncepta pravne države oziroma vladavine prava je zahteva, da se država drži lastnih zakonov (Friedman 2011, 32). Slednji cilj zasleduje Friedmanovo razumevanje omejitev države. Milton Friedman se v razumevanju nalog države močno razlikuje od novejših generacij čikaških ekonomistov, ki skušajo dokazati, da lahko naloge pravne države opravlja trg (Friedman 2011). Glavni zagovornik tega pogleda je anarho liberallec, fizik, pravnik in ekonomist David Friedman, ki se s svojim očetom Miltonom Friedmanom o potrebi pravne države ne strinja¹⁸ (Rowley 2012). Neobstoj pravne države po mnenju Miliona Friedmana vodi v vladavino močnejšega oziroma prevlado monopolov moči nad ostalimi tržnimi akterji. Neobstoj pravne države družbene akterje napeljuje na nasilno reševanje sporov¹⁹ (Friedman 2012). Delu Miliona Friedmana na področju pomena prava in administracije sta dodaten pomen doprinesla ekonomista Finn Kydland in Edward Prescott, ki sta med drugim Nobelovo nagrado iz ekonomije leta 2004 prejela za delo na področju odnosa med pravom in ekonomijo. Po mnenju Kydlanda in Prescotta je dolgoročno bruto domači proizvod določene

¹⁸ Anarho liberalce delimo na konsekvencialistične in tiste, ki anarho liberalizem utemeljujejo na podlagi naravnega prava. Znotraj čikaške šole se je skladno z enotno metodologijo razvil konsekvencialistični anarho liberalizem.

¹⁹ Odsotnost pravne države oziroma pravne zaščite pogodb in njene posledice lahko vidimo na področju trgovine z drogo. Večina nasilja je rezultat nepravnega reševanja sporov med posameznimi akterji.

države večji, če ima ta država urejen pravni sistem z zakonodajo, ki se jo drži, kakor da zakonodajo pogosto arbitrarno spreminja (Mrkaić 2007).

7.1.2 Oborožene sile

Vojaška obramba posameznika in družbe pred zunanjim sovražnikom je po mnenju Milтона Friedmana temeljna naloga države (Friedman 2011, 79–99). Po prepričanju čikaške šole je človek nepopolno bitje, ki je sposoben nepopisnih grozodejstev (Friedman 2011, 11). Po liberalnem prepričanju je vojna zlo, ki ogroža svobodo, življenje in privatno lastnino (Friedman 2011, 11). Paradoksalno se lahko pred napadom sovražnika poskušamo ubraniti samo z uporabo sile. Institut oboroženih sil je torej nujno zlo. Vprašanje, ki si ga Milton Friedman zastavlja, je kako najbolje zaščititi posameznika in družbo pred zunanjimi sovražniki.

Vojaške sile, ki bi bile organizirane na podlagi tržnih rezultatov, ali na podlagi prostovoljnih milic, so zaradi sodobnih značilnosti vojskovanja neučinkovite. Privatne oborožene sile so zaradi ekonomije obsega manj učinkovite kot tiste, ki jih organizira država. Privatne oborožene sile bi predstavljale tudi grožnjo svobodni družbi. Odpira pa se tudi vprašanje, po kakšnem ključu bi izbirali in plačevali najboljšega ponudnika. Odločilni protiargument privatnim oboroženim silam pa Friedman vidi v dejstvu, da je varnost javna dobrina (Friedman 2011).

Sledeč iz slednjega razmisleka so oborožene sile, ki jih organizira država najboljša opcija. Oborožene sile, ki jih organizira država, so temeljna zaščita posameznika in družbe pred zunanjimi sovražniki. Vojska pa poleg dejanske zmožnosti zagotavljanja zaščite deluje tako, da odvrča potencialno agresijo. Slednji razmislek izhaja iz predpostavke racionalnega posameznika, ki instinktivno računa stroške in koristi (Friedman 2011). Močne oborožene sile so po Miltonu Friedmanu garant svobode in miru.

Liberalizem Milтона Friedmana lahko označimo za pacifističen. Kljub zavzemanju za močno vojsko je dosledno zavračal uporabo te za vojaške intervencije. Po Friedmanu je vojna dejanje zla in je opravičljiva samo kot akt obrambe lastne države ali zaveznika (Friedman 2011, 22–37). Izhajajoč iz slednje dikcije lahko razumemo Friedmanovo nasprotovanje ameriški intervenciji v Vietnamski vojni in podporo tej v Prvi zalivski vojni (Friedman 2011). Friedmanov odklonilen odnos do vojaške prisile je razviden predvsem iz njegovega nasprotovanja vojaški obveznosti. Nasprotoval je naborniškemu sistemu v času miru, saj ta

grobo krši osebno svobodo (Friedman 2011, 22–37). V času Nixonove administraciji je bil ključni akter pri odpravi naborniškega sistema v Združenih državah Amerike (Friedman 2011). Njegovo razumevanje vojaškega poklica, kot prostovoljne odločitve posameznika povzemajo njegove besede iz kongresnega zaslišanja, kjer je predstavniku vojske v odgovor, da ta ne bo v vojno vodil plačancev, odgovoril, da imamo v družbi vedno opravek s soljudmi, ki so plačanci. Kruh kupujemo pri peku, ki je plačanec, zdravstveno pomoč iščemo pri zdravniku, ki je plačanec in posledično ne obstoji racionalni razlog, da v vojno ne bi odšli s patrioti, ki so plačanci (Friedman 2011, 1–7).

7.1.3 Policija

Temeljna naloga države je po prepričanju Milтона Friedmana zaščita posameznika pred kriminalom (Friedman 2011, 22–37). Kriminaliteta je v družbi nezaželen in negativno vrednoten pojav, ki v skrajni obliki ogroža družbeni ustroj. Vzroki po organizaciji, ki bo znotraj države zagotavljala varnost in spoštovanje zakonov je podobna vzrokom za vojsko. Človek je po liberalni dikciji nepopolno bitje, ki je sposoben zla (Friedman 2011, 7–22). Pri kriminalu je problematika še kompleksnejša, saj različne politične ideologije polje kriminala različno interpretirajo. Vsekakor pa je z liberalnega vidika kriminal grožnja svobodi (Friedman 2011). Če parafraziramo Johna Locka so potencialne tarče kriminala življenje, svoboda in privatna lastnina (Locke 2010).

Po mnenju Milтона Friedmana je glavno vprašanje, katera oblika družbene organiziranosti najboljše preprečuje in preganja kriminal (Friedman 2011). Milton Friedman obstoj policije kot sile, ki jo za boj proti kriminalu organizira država opravičuje z dejstvom, da boljših alternativ, ki bi jih ponudil trg oziroma družba ni. Varnost je po mnenju Milтона Friedmana javna dobrina. Zato je ekonomsko sprejemljivejše, da policijo organizira in vodi država. Enotna organizacija, ki preganja kriminaliteto na določenem prostoru lahko učinkoviteje deluje, kot množica nepovezanih in nehomogenih skupin (Friedman 2011, 22–30). Drugi argument lahko iščemo v učinkovitosti in transparentnosti (Friedman 2011). Policija je učinkovitejša v primerjavi z milicami. Policija deluje v institucionalnem okviru, ki v določeni meri preprečuje zlorabo pooblastil in arbitrarno samovoljo. Nasprotno se pri spontanah milicah pogosto dogaja, da delujejo arbitrarno (Friedman 2011, 22). O preseganju pooblastil, pa sploh ne moremo razpravljati.

7.1.4 Javne dobrine

Koncept javne dobre je razvil v eseju *The Pure Theory of Public Expenditure* razvil ekonomist in Nobelov nagrajenec Paul Samuelson. Javna dobrina je primer dobrine, ki jih država bolje alocira, kakor trg (Samuelson 1953). Javno dobrino po Samuelsonovem mnenju določata dva pogoja. Javna dobrina ne sme biti rivalska in ne iz njene uporabe ne moremo nobenega izključiti. Primeri čistih javnih dobrin so po Samuelsonu nacionalna obramba in televizijski signal. Televizijski signal izpolnjuje pogoj ne rivalnosti, saj uporaba dodatne enote televizijskega signala ne zmanjšuje porabo televizijskega signala drugim. Oseba A1 ni prav nič prikrajšana, če osebo A2 uporabi dodatno enoto televizijskega programa. Televizijski program zadostuje tudi drugemu pogoju po Samuelsonu, uporabniku ni mogoče omejiti dostopa do televizijskega programa. Osebi A2 ne moremo preprečiti, da bi uporabljala televizijski program, oziroma bi bili stroški omejevanja previsoki (Samuelson 1953).

Milton Friedman je sprejel Samuelsonov koncept javnih dobrin in jih uporabil pri definiranju nalog države. Med naloge države po mnenju Miltonu Friedmanu spada oskrba prebivalcev z javnimi dobrinami (Friedman 2011, 22). Razlog za sprejemanje koncepta javnih dobrin v Friedmanovi filozofiji lahko najdemo v dejstvu, da izraba dodatne enote javne dobrine nobenemu akterju ne zmanjšuje svobode (Friedman 2011, 190).

7.1.5 Negativne eksternalije

Koncept negativnih eksternalij je vezan na ne optimalno delovanje trga. Negativne eksternalije so nezaželeni tržni rezultati, ki nastanejo kot stranski produkt določene tržne transakcije (Friedman 2011). Primer negativnih eksternalij je onesnaževanje narave s toplogrednimi plini. Toplogredni plini so družbeno nezaželen produkt. Škodo naravi, ki jo povzročajo onesnaževalci, ti ne pokrivajo. Instrument prostega trga tu očitno ne deluje, zato je zaželeno intervencija države (Friedman 2011, 161).

Milton Friedman je v negativnih eksternalijah videl prostor za državno intervencijo. Država naj s intervencijo popravlja izide trga, saj ti očitno posegajo v svobodo posameznika. Rešitev za reševanje negativnih eksternalij ni videl v rigidnih predpisih in inšpekcijskem nadzoru nezaželenih tržnih izidov, ampak z vpeljavo dodatnih tržnih ciljev s strani države (Friedman 2011). Primer rešitve onesnaževanja ozračja, ki je nastalo pod vplivom čikaškega miselnega toka, je uvedba trgovanja s toplogrednimi plini. S tem instrumentom je državna intervencija opravljena v okviru trga.

Milton Friedman je v okviru negativnih eksternalij razvil misel, da so reveži negativna eksternalija, oziroma posledica tržnih rezultatov družbene izbire (Friedman 2011, 110–120). Naloga države je torej odpravljanje revščine. »Mehanizem (negativna davčna stopnja) se natančno osredotoča na problem revščine. Ponuja pomoč v obliki denarja, ki je za večino najbolj koristen. Pokriva vsa področja in z njimi bi lahko nadomestili množico parcialnih ukrepov« (Friedman 2011, 117). Milton Friedman je močno nasprotoval obsežnim programom socialne države, saj je trdil da poglobljajo revščino in ustvarjajo pasivne ljudi, ki znotraj programov socialne pomoči zapadejo v past revščine (Friedman 2011). Iz naštetih razlogov je iskal model, ki bi namesto množice socialnih transferov nudil direktno socialno pomoč, obenem pa bi preprečevali padec v slepo ulico socialnih programov. Izhajajoč iz slednjih predpostavk je Milton Friedman razvil idejo negativnega davka na dohodnino.

Ukrep, ki se ponuja kot rešitev je mehanizem negativne dohodnine. V tem trenutku velja izjemna meja dohodnine v višini 660 dolarjev letno pod katero se davka ne plačuje. Za 100 dolarjev, ki presegajo minimum ter olajšave tako posameznik plača davek. Naš predlog je tak, da bi za 100 dolarjev pod določenim minimumom ter olajšav, posameznik plačal negativni davek, oziroma prejel subvencijo. Če bi bila subvencija 50 odstotna, bi tak človek prejel 50 dolarjev. Če ne bi imel nobenega dohodka in nikakršnih olajšav, bi po konstantni negativni davčni stopnji prejel 300 dolarjev. Stopnji subvencij bi bilo lahko več, podobno kot je več davčnih stopenj nad izjemno mejo neobdavčenega dohodka. Na ta način bi bilo možno doseči dohodkovni prag (ki bi se reguliral tudi s subvencijo) pod katerega ne bi padel nihče – v najslabšem primeru bi človek prejemal 300 dolarjev. Višina tega praga pa bi bila odvisna od tega kolikor si določena skupnost lahko privošči (Friedman 2011, 116–117).

7.1.6 Zaščita otrok in invalidov

Po mnenju Milтона Friedmana je naloga države zaščita otrok in invalidov prvič pred negativnimi vplivi družbe in drugič pred samimi seboj (Friedman 2011, 22). Otroci in duševni bolniki po mnenju Milтона Friedmana ne morejo posedovati pravne sposobnosti, pravice zastopati lastne interese v tržnih transakcijah, saj so tem nedorasli. Prav tako ne morejo prevzeti polne odgovornosti za svoja dejanja. Naloga države je po Miltonu Friedmanu zaščita otrok in duševnih bolnikov. Milton Friedman trdi, da mora za te dve omenjeni kategoriji poskrbeti celotna družba, saj ima do njih moralno odgovornost (Friedman 2011, 177). Naloga družbe je prav tako zaščita invalidov, ki zaradi telesne nezmožnosti ne morejo s pomočjo

tržnega mehanizma zaslužiti zadostne količine denarnih sredstev za dostojno preživetje (Friedman 2011, 177–190).

7.2 Koncept države Friedricha Augusta Hayeka

Friedrich August Hayek je državo razumel, kot monopol moči, ki ima tendenco nenehne rasti (Hayek 1991). Do države je imel skeptični odnos. Prvi argument proti rasti države je, da ima država notranjo tendenco rasti, ki ogroža individualno svobodo (Hayek 1991, 59–76). V knjigi *Pot v hlapčevstvo*, je predstavil črno vizijo človekovega zapada v hlapčevstvo, ki izhaja iz nenehne rasti centralne moči države (Hayek 1991, 91). V uvodu knjige Hayek zaznava trend prehoda družb iz liberalnega okvira v planski okvir, ki je prisoten tako v fašizmu, kakor socializmu (Hayek 1991, 33). Hayek ugotavlja, da je gonilna sila slednjega prehoda utopična misel, da je trge mogoče upravljati plansko (Hayek 1991, 24). Zagovor planskega gospodarstva intelektualna elita upravičuje utilitarno (Hayek 1991). Hayek trdi, da je demokratičen sistem v končni fazi vedno žrtev državnega plana, saj je končna faza politične podpore planu ukinitve demokracije (Hayek 1991, 59–77). Pravna država po mnenju Hayeka v planski družbi nima ne more obstajati, saj morajo biti vsi družbeni naporji usklajeni za doseganje cilja (Hayek 1991, 91). Centralni plan oziroma politična intervencija ne spreminja samo tržnega rezultata, ampak za potrebe implementacije družbenih sprememb ustanavlja institucij z arbitrarnimi pooblastili, ki s svojo politično močjo grobo posegajo v svobodo ljudi (Hayek 1991, 123–158). Takšna družba je nagnjena k razvoju pravnega okvirja, ki oblasti nudi čim širše arbitrarne možnosti družbenega vpliva. Končna transformacija takšne družbe je pot v totalitarizem, kjer cilj opravičuje sredstvo (Hayek 1991, 91–105). Zaradi očitnega trenda nenehne rasti države je Hayek nasprotoval vsaki državni intervenciji v polje družbenega življenja, ki ga lahko oblikuje trg (Hayek 1991). Hayek je razvil koncept omejene države, katere temeljni namen je preprečitev njene tendence po rasti (Hayek 2012). Zavzemal se je za močne ustavne omejitve države na polje zagotavljanja pravne države, človekovih svoboščin in zaščito privatne lastnine (Hayek 2012, 193–218). Hayekovo vizijo vitke države označujemo za liberalni konservatizem.

Drugi argument proti rasti države je Hayek razvil v okviru ideje o naravi znanja, ki jo je predstavil v eseju *Znanje v družbi*. Hayek trdi, da človek materialne in nematerialne koncepte vrednoti subjektivno (Leube 2012, 70–76). Država mora biti omejena, ker politični določevalci ne posedujejo znanja. Tako vrednost predmeta, kot vrednost pozitivnega doprinosu nekega dejanja je določeno subjektivno (Butler 2010, 24). Po Hayeku je centralno

planiranje ekonomsko ne optimalno in dolgoročno družbo in državo vodi v propad (Hayek 1991). Ne optimalnost izhaja iz pomanjkanja instrumenta v osrčju centralnega planiranja, ki bi nudil zadostne informacije kaj in po kakšni količini proizvajati. V tržnih družbah slednjo nalogo opravlja trg oziroma cenovni mehanizem (Lube 2012, 72–76).

Tretji argument proti veliki državi, ki ga je navajal Hayek je metodološke narave in izhaja iz njegovega razumevanja znanosti. Hayek je menil, da je naloga znanosti postavljanje tez o družbeni realnosti (Leube 2012, 72). Te ne moremo nikoli dokončno potrditi, lahko jih samo dokončno ovržemo. Izhajajoč iz Popperjevega razumevanja znanosti je Hayek razvil misel, da o družbi lahko z gotovostjo povemo le malo. Posledično se je začel zanimati za tradicijo, ki je po Hayeku zbirka družbenih praks, ki so preživela dolga obdobja družbenih eksperimentov in še niso bila dokončno ovržena (Leube 2012, 66–79). Hayek je zato v tradiciji videl nabor družbenih pravil, ki najbolje upravljajo področje, ki ga trg ne more opravljati (Leube 2012, 72). Naloga države je zato posledično vezana na aplikacijo družbenih tradicij (Leube 2012).

7.2.1 Koncept države na podlagi tradicije

Model države, ki ga je razvil Friedrich August Hayek lahko označimo za liberalni konservatizem (Hayek 2012). Naloga države je zaščita tradicionalnih institucij, ki so se razvile v anglosaškem svetu. Prva institucija, ki jo mora država ščititi je privatna lastnina (Hayek 2012, 332–353). Hayek privatno lastnino opravičuje konsekvencialistično, saj trdi da ta institut omogoča najširšo možno zaščito individualnih svoboščin (Hayek 2012). Neobstoj privatne lastnine vodi v družbene konflikte o tem, kdo naj družbeno lastnino upravlja (Hayek 2012, 332). Pomanjkanje individualnega interesa in individualne spodbude povzroča družbene izgube in propadanje lastnine (Hayek 2012).

Druga naloga države je zagotavljanje pravnega okvirja, ki omogoča miroljubno reševanje sporov in pravno varstvo pogodb (Hayek 2012, 193). Hayek se v sklopu z razumevanjem tradicije zavzema za anglosaški pravni sistem, ki je v veliki meri produkt zakonov in tradicije (Hayek 2012, 193–332). Vloga tradicije v anglosaškem pravnem sistemu je razvidna predvsem v okviru vloge precedenčnega prava (Hayek 2012, 240–289). Hayek je bil mnenja, da je za družbeno harmonijo potrebno vzpostaviti pravni sistem, ki bo sodil na podlagi zakonov in ne bo v pravne enačbe vključeval arbitrarnih faktorjev (Hayek 2012, 240).

Tretja naloga države je zaščita družine kot temeljne celice družbe (Hayek 2012, 377). Hayek je nasprotoval relativizaciji družine in zmanjševanju njene vloge v družbi. Menil je, da je

dobra družba mogoča le z močno družino, ki posamezniku omogoča prehod v družbo. Družina opravlja funkcijo primarne socializacije in je iz tega vidika ključna, za nadaljnji obstoj trenutnih družbenih relacij (Hayek 2012). Na Hayekovo pozitivno vrednotenje družine je močno vplivalo njegovo nestrinjanje s številnimi levičarskimi intelektualci, ki so v družini videli oviro za vzpostavitev nove družbe. Hayek je v družini videl institut socialne solidarnosti, ki posameznikom, ki ne morejo skrbeti zase zagotavlja človeka dostojno preživetje (Hayek 2012, 430).

Četrta naloga države je omejena socialna država, ki skrbi za reveže in invalide (Hayek 2012). Poudariti je potrebno, da gre za zelo omejen model socialne države, ki zagotavlja le pogoje za nujno preživetje. Po mnenju Hayeka vedno obstaja grožnja, da se majhni vladni programi, pod pretvezo pomoči potrebnim spremenijo v obsežne programe socialnih pomoči in nato vodijo v tiranijo centralnega planiranja (Hayek 1991).

7.2.2 Primerjava razumevanja koncepta države

Kljub različnim predpostavkam o naravi države obstaja med Miltonom Friedmanom in Friedrichom Augustom Hayekom načelno strinjanje o nalogah države (Friedman 2011 in Hayek 2012). Naloga države je tako po Miltonu Friedmanu in Friedrichu Augustu Hayeku zagotavljanje pravnega okvirja, v katerem lahko delujejo prosto tržni procesi. Ravno tako se Friedman in Hayek strinjata o potrebi oboroženih sil, ki zagotavljajo varnost, tako pred zunanjim sovražnikom, kakor pred notranjimi družbenimi deviacijami, ki se manifestirajo v kriminalu (Friedman 2011 in Hayek 2012). Milton Friedman in Friedrich August Hayek se ravno tako strinjata, da mora država zagotoviti temeljno mrežo socialne države in poskrbeti za invalide in pravno ne zmožne osebe.

Obenem obstoji velika diskrepanca med političnimi idejami Milтона Friedmana in Friedricha Augusta Hayeka na področju koncepta javnih dobrin, pozitivnih in negativnih eksternalij (Hayek 2012 in Butler 2010). Zaradi metodoloških predpostavk, koncepta subjektivne vrednosti in problematike centralnega planerja, Friedrich August Hayek zavrača Friedmanov koncept javnih dobrin in eksternalij (Butler 2010).

8 SKLEP

Analiza primerjave političnih idej Avstrijske in Čikaške ekonomske šole je potrdila hipotezo v vseh točkah. Tako sem potrdil tezo o idejnem razhajanju Avstrijske in Čikaške ekonomske šole v polju filozofije znanosti. Avstrijska in Čikaška šola sta utemeljeni na različnih epistemoloških in metodoloških predpostavkah. Epistemološka predpostavka Avstrijske šole je kritični racionalizem, medtem ko epistemologija Čikaške šole temelji na instrumentalizmu. Znanstvena metoda, ki se jo poslužuje Čikaška šola je primerjava stroškov in koristi.

Potrdil sem tudi tezo, da Avstrijska in Čikaška ekonomska šola razvijeta različna pogleda na človeško naravo. Po obeh predpostavkah je človek racionalno bitje, vendar se pojmovanje racionalnosti med Avstrijsko in Čikaško šolo razlikuje. Čikaška šola pojem racionalnosti razlaga s pomočjo modela racionalnega posameznika. V tej predstavi je racionalnost objektivna kategorija, ki se navezuje na marginalno teorijo vrednosti. Avstrijska ekonomska šola racionalnost povezuje s subjektivnim vrednotenjem posameznika. Racionalnost je definirana v okviru subjektivne teorije vrednosti.

Potrdil sem tudi tezo, da si Avstrijska in Čikaška ekonomska šola delita enak vrednostni sistem, ki temelji na konceptu negativne svobode. Razumevanje svobode je najočitnejše stičišče med Avstrijsko in Čikaško politično mislijo. Svobodo Avstrijska in Čikaška šola razumeta holistično ter ne pristajata na delitev svobode na politično in ekonomsko svobodo.

Potrdil sem tezo, da Avstrijska in Čikaška šola trg razumeta kot institut zaščite individualne svobode. Zato njuno politično filozofijo označujemo za konsekvencialistično. Obenem pa argumentacija omenjene ideje sloni na različnih političnih idejah in na različnih argumentih.

Potrdil sem tezo, da Avstrijska in Čikaška šola razvijeta koncept minimalne države. Avstrijski in čikaški model minimalne države se razlikuje v obsegu in je argumentiran na različnih političnih idejah. Čikaški model minimalne države sloni na ideji tehtanja stroškov in koristi med minimalno državo in potencialnimi alternativnimi političnimi sistemi, avstrijski model pa stoji na ideji razpršenosti znanja v družbi in nezmožnosti centralnega planiranja.

Diplomsko delo, Primerjava političnih idej Avstrijske in Čikaške ekonomske šole, ponuja osnovni uvid v politično misel Čikaške in Avstrijske ekonomske šole. Diplomsko delo zgolj površinsko naslavlja omenjeno problematiko in pušča še veliko prostora za nadaljnjo

raziskovanje na omenjenem področju. Obenem pa jasno opredeli stičišča in razpotja v politični misli Avstrijske in Čikaške šole.

9 LITERATURA

1. Berlin, Isaiah. 1969. *Four essays on liberty*. Oxford: Oxford university press.
2. Butler, Eamonn. 2010. *Austrian Economics A Primer*. London: Adam Smith Research Trust.
3. Ebeling, Richard. 2012. Meje ekonomske politike: Avstrijski ekonomisti in Nemški ORDO liberalci. V *Doba Ekonomistov: Zagovorniki svobode: od Adama Smitha do Milтона Friedmana*, ur. Richard Ebeling, 202–234. Ljubljana: Nova Revija.
4. Friedman, Milton. 1953. *Essays in positive economics*. Chichago: Chichago University press.
5. ---2011. *Kapitalizem in svoboda*. Ljubljana: Soleco.
6. Hayek, F. A. 1945. The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review* 35 (9): 77–91.
7. ---1991. *Pot v hlapčevstvo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
8. ---1994. *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*. Chicago: Chicago University Press.
9. --- 2012. *Ustava za svobodo*. Ljubljana: Inštitut nove revije.
10. Hume, David. 2006. *An enquiry concerning human understanding*. Oxford: Caledon Press.
11. Leube, Kurt. 2012. F.A. Hayek in veliko poti do hlapčevstva. V *Doba Ekonomistov: Zagovorniki svobode: od Adama Smitha do Milтона Friedmana*, ur. Richard Ebeling, 66–91. Ljubljana: Nova Revija.
12. Lock, John. 2010. *Dve razpravi o oblasti; Pismo o toleranci*. Ljubljana: Krtina.
13. Mrkaić, Mićo. 2007. *To so bile svete krave*. Ljubljana: Pasadena.
14. Nozic, Robert. 2003. *Anarchy, State and Utopia*. Cambridge (Mas.): Blackwell.
15. Offe, Carl. *Teze za utemeljitev koncepta kapitalistične države in za materialistično raziskovanje politike*. Ljubljana: Prevedel in uredil Andrej Lukšič.
16. Popper, R. K. 1998. *Logika znanstvenega odkritja*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
17. Rawls, John. 2005. *A theory of justice*. Cambridge (Mass.): Harvard University Press.

18. Rosanvallon, Pierre. 1998. *Ekonomski liberalizem: zgodovina ideje o trgu*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
19. Rowley, Charles. 2012. Nobelovi nagrajenci: Milton Friedman, George J. Stigler, James M. Buchanan, Ronald H. Coase in Gary S. Becker. V *Doba Ekonomistov: Zagovorniki svobode: od Adama Smitha do Milтона Friedmana*, ur. Richard Ebeling, 167–202. Ljubljana: Nova Revija.
20. Russell, Bernard. 1977. *Modrost zahoda : zgodovinski pregled zahodne filozofije v njenem družbenem in političnem okviru*. Ljubljana : Mladinska knjiga.
21. Samuelson, Paul. 1954. The Pure Theory of Public Expenditure. *The Review of Economics and Statistics* 36 (11): 387–389.
22. Smith, Adam. 2010. *Raziskava o naravi in vzrokih bogastva narodov*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
23. Sowell, Thomas. 2004. *Basic economics: a citizen's guide to the economy*. New York: Basic Books.
24. ---2007. *A Conflict of Visions – Ideological Origins of Political Struggles*. New York: Basic Books.
25. Sušjan, Andrej. 2001a. *Izbrana poglavja iz politične ekonomije*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
26. ---2001b. *Klasična politična ekonomija*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
27. ---2004. *Teorija ekonomske rasti*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
28. Von Mises, Ludwig. 1996. *Human action: a treatise on economics*. San Francisco: Fox Wilkes.
29. Williams, Walter. 2012. Popularizatorji: Henry Hazlitt, Warren Brookes in Thomas Sowell. V *Doba Ekonomistov: Zagovorniki svobode: od Adama Smitha do Milтона Friedmana*, ur. Richard Ebeling, 22–35. Ljubljana: Nova Revija.